

gerold lászló

**HATVAN
MAGYAR-
TANÁR**

(Művelődés-szociográfiai pillanatfelvétel)

GEROLD LÁSZLÓ

hatvan
magyartanár

(Művelődés-szociográfiai pillanattfelvétel)

Ennyinek küldtem körlevet (1.) és kérdőívet (2.) a mintegy százötven magyartanár közül, ahány Vajdaság elemei, illetve különböző középiskoláiban dolgozik. A 46 községben élő 60 magyar szakos pedagógus közül huszonnéggyel — 17 községből — kerültem kapcsolatba. Ennyien voltak ugyanis hajlandók a szociográfus lencséje elé állni, s ezért mondanám tabló helyett csak pillanatsfelvételnek a róluk készített írást. Hogy a címben mégis mindannyiukra hivatkoztam, annak egyetlen magyarázata: a hallgatás, az érdektelenség is egyféle magatartás, amelyet nem hagyhattam figyelmen kívül.

A kérdőív minden kérdésére tizenkilencen, első részére pedig ezenfelül még ketten válaszoltak. Ezek és még egy magyar szakos levélben közölték, hogy inkább beszélgetni szeretnének a felvetett kérdéscsoportokról. Összesen tizennégy tanárral, előadóval találkoztam személyesen, beszélgettem, köztük két olyannal is, akik semmilyen formában sem válaszoltak a kérdőívre vagy a levélre.

Szándékom: a pangó, aggasztó kulturális állapotok, a művészetek és a közönség — eltávolodó — kapcsolatának oksági vizsgálata. Az egymásra hatás igen bonyolult és sokágú, de benne mindennél nagyobb szerep és feladat jut a magyar szakosoknak, mert munkakörük és kétirányú kapcsolatuk révén mintegy közvetítők, mind a művészetekhez, mind a közönséghez szoros szálak fűzik őket. Ezért választottam művelődés-szociográfiai nyomozásom tárgyául a magyartanárokat, s kísérelem meg felvázolni szellemi természetrajzukat és lelki világukat, úgy, hogy egymást kölcsönösen kiegészítve jelenjen meg előttünk az egyén és a háttér, az egyéni és a társadalmi valóság. A két részre osztott kérdőív 50 kérdésére várt az indikátor szerepe, hogy felfedje a való helyzetet, az esetleges elváltozások rejtett indítékait. A japán Rasomon-történet mintájára arra kértem a magyartanárokat, hogy ugyanazt mondják el mindannyian: valljanak önmagukról, érdeklődési körükről, ízlésükről, munkájukról, munkakörülményeiről, a vajdasági kultúráról, ehhez való viszonyulásukról, valamint környezetükről, az értelmiség, a községi vezetők viszonyáról a művelődéshez, a magyar szakosokhoz.

Még előljáróban hangsúlyoznám, hogy írásomat a jóindulat, a segítő szándék hívta életre. Ellenkezőjét az egyes jelenségek elmarasztalása, a keményebb, bíráló szavak sem igazolhatják, mert épp a kérdésekre érkezett válaszok, amelyeket minden változtatás nélkül, a tévedéseket sem javítva, vettem át, a levélrészletek — amelyek, mivel magyarázó-kiegészítő jellegűek, nem minősíthetők magán-termesztűeknek —, a hitelesen lejegyzett beszélgetések, vallomások — amelyek mind a tárgyiasnak, a valóság műfajának nevezett szociográfia eszközei, kéllékei — önmagukban bizonyítanak jót és rosszat, mindennél félreérthetlenebbül — igazabbul.

Célom: ráébreszteni és ösztönözni, s ezért külön köszönöm a válaszadó, beszélgetésekre is hajlandó magyartanárok készséges, önmagukat sem kímélő, sem szépítő, őszinte segítségét.

1.

MIT JELENT KÖZSÉGÉBEN MAGYARTANÁRNAK LENNI?

A magyartanárnak az iskolán kívül jelentős szerepe van a falu kulturális életében. A kultúr csoportban a drámai csoport, a szavalókórus vezetője, a helyi moziműsort meghatározó bizottság tagja, minden ünnepi akadémia egyik szervezője, a helyi könyvtár kibővítésére szánt könyvek vásárlásának tanácsadója stb.

A községben nem jelent különösebb kitüntetést magyartanárnak lenni. Ugyanis sem a magyar, sem a más szakos tanárokat nem értékeli.

Dolgozni távoli célokért.

Erre a kérdésre nem óhajtok felelni, a „tanügyből” való távozásom a felelet.

Megtartani heti 19 órát.

Munkát látástól vakulásig. Bővebben élő szóban.

Íródiáknak, fordítógépnek lenni.

A magyar nyelv, az irodalom tanárainak azt hiszem kötelessége nemcsak az iskolában, hanem a községben is vezető szerepet játszaniok a kulturális élet irányításában. Ezt én is szem előtt tartom, sajnos egy ember nehezen ér el eredményeket, különösen akkor, ha érzi, hogy magára marad. A nagy sötétségben egy-egy fáklya nem elég.

Azt, amit tanítónak lenni, gyűlölik és lenézik, bármit is tesz, csak egy naplopó, megvesztegethető alakot látnak benne, akikkel mindig baj van. Az egyik helyi „nagyfő” szerint: „A plébánossal és tanítókkal mindig baj van”.

Egy kicsit azt is: „Neve dolgozz és ne láss bért!”, egy kicsit a nemzeti egyenjogúság megvalósításának harcosát, egy kicsit a mai írók ismertetőjének lenni, de mindenekelőtt azt jelenti, hogy olyan embernek kell lennie, aki szükségletté tudja tenni tanulói számára az olvasást, olyan szükségletté, amit akkor is érez a diák, ha például a gimnázium elvégzése után akár matematikára iratkozik. Tehát nem álom-könnyű foglalkozás.

A „nép napszámosa”.

Lap- és könyvterjesztőt, rendezőt az iskolai ünnepélyeken, zsűritagot a vetélkedőkön, munkatársat a színházi közönség szervezésében, iskolai könyvtárost, példás életű pedagógust, sokoldalú műveltséggel rendelkező m i n d e n e s t.

Kissé furcsa kérdés, ezt ki kellene próbálni, mindenesetre azt, hogy az ember egy kis túlzással m e g s z á l l o t (egy t-vel) prófétája legyen hivatásának, mert egyébként jobb, ha átadja helyét másnak, aki erre képes, mert különben többet árt, mint használ.

Nem nagy örömet. (Az iskolánk kétnyelvű, és ebben a kétnyelvűségben olyan „csúcsokat” értünk, hogy a naplóban a beírások lassan már csak egynyelvűek lesznek, s a gyűléseken is csak szerbhorvátul beszélünk, mert hát ez így illik.)

Nálunk sok magyartanár van. Az új nemzedékekkel megszerettetni anyanyelvét és az irodalmat.

Azt, amit mindenütt: kitartó, önfeláldozó, lelkiismeretes munkát.

Községe válogatja. Néhol missziót, néhol csupán keserűséget.

Olyan tanárnak lenni, aki legtöbbet dolgozik, s eredményt alig tud felmutatni, hiszen a nyelv és a helyesírás nem tudás, hanem készség. Szép és nemes foglalkozás, hivatás, ahol a lelkiismeret sokszor fontosabb mint a tudás. Akire nagyon sok feladat vár, s ennek csak egytizedét tudja megvalósítani élete folyamán.

Minden nívón tanítani, gyerekeket, felnőtteket, meg aki az alkalmi szövegeket írja a helyi politikusoknak — ezt jelenti.

Jól vagyok a könyvtárossal, és megkért hogy segítsek könyveket vásárolni. Tagja vagyok egy papíron létező kulturális bizottságnak és egy régiesen dolgozó színházi bizottságnak.

Elvárja a község, hogy te legyél, aki megváltod, aztán ha próbálkozol valamivel, gyorsan kedved szegik az „objektív” körülmények.

Egy gépirónő a városházán több, semmint egy magyar szakos tanár. Nem kérdez minket senki, az égegyvilágon senki se.

A magyartanárnak óriási szerepe van az iskolai kollégiumban is, meg a gyerekek között is. Feladata, hogy összefogja a szétfutó szálakat. Ehhez óriási energia kell, számos kellemetlenséggel jár, s mégsem kapjuk meg azt az elismerést, amely megilletne; nem ismerik el automatikusan sajátos szerepünket. Harcolni kell érte és ilyenkor a kollégáknak úgy tűnik, hogy dominálni akarunk, pedig végső soron mindent a gyerekekért teszünk.

2.

EGY „KÍVÜLÁLLÓ” VÉLEMÉNYE

Majd két évtizede foglalkozik pedagógusképzéssel. Több évig élt falun, ismeri a körülményeket, az embereket, a magyartanárokat.

— Milyen emberek a magyar szakos tanárok? — Túl korán megalkusznak a környezettel, elvesznek, igénytelenné válnak, ami a szellemi javakat illeti. Ezért természetesen nemcsak ők a felelősek, de ha figyelembe vesszük, hogy ma már a kommunikációs lehetőségek határtalanok, hogy a könyvet minden tanyára elviszi a posta, akkor mégiscsak azt mondhatjuk: az igényeken múlik, belesimulnak-e abba az életformába, amelyet az „objektív” vidéki tényezők jelentenek körülöttük (álmos, tespedt falu, tunya, irigy és pletykázó társaságok). Nem sorszerűen kötelező az „akklimatizáció”. Egy nagyon fontos momentumot mégsem szabad elfelejteni: a falusi pedagógus a társadalmi ranglétra aljára került. Valaha egy tanár, egy tanító volt valaki. Az újonnan előállt helyzetnek egyik kiváltója, hogy a társadalom nem adta meg azt az elismerést a tanügyben dolgozóknak, ami föltétlenül megilletné őket. Azzal, hogy jövedelmük igen alacsony, kihúzták alóluk a talajt, az értelmiség proletariátusa lettek. Ezzel magyarázható az is, hogy a tanítóság ma a régi falusi intelligencia levettközött manírjait tanulta el, beleolvad környezetébe, ha nem — megszökik. Nem lehet feledni viszont, hogy rettenetes űrt kellett betölteniök, 45 után itt alig volt diplomás tanár, emellett pedig sokáig, még az utóbbi években is, pedagógusi pályára sokszor a máshová alkalmatlanok kerültek. Talán ezért rekednek meg a reprodukálás fokán és hiányzik belőlük a kreatív erő. A helyzet mégis érezhetően javult, 20 év alatt hatalmasat léptünk előre. Még nagyobbat léphetnénk, de tanárainkat állandóan injekciózni kell, mert akik igyekeznek függetlenek lenni környezetüktől, náluk is felfedezhető a kisebbséggel párosuló maradi ízlés. Hiányzik egy szervezet, amely összetartaná a magukra maradt, s könnyen elvesző pedagógusokat. Talán egy pedagógiai folyóirat lenne erre a leghivatottabb. Ez óvhatná meg, hogy a világtól való elzárkózás a gondolkozástól is elzárja őket.

3.

VALLOMÁSOK, RIPORTOK, INTERJÚK, LEVELEK — SORSOK

„Minden nívón tanítani, gyerekeket, felnőtteket, meg aki az alkalmi szövegeket írja a helyi politikusoknak — ezt jelenti magyartanárnak lenni.”

— Gyűjön, keresi egy legíny!

— Ah, bocsánat, maga az, ne haragudjon, csak addig várjon kint, míg rendet teszek, most bújtam ki az ágyból.

Várom. Tarkára mintázott folyosó, az ajtó mellett konyhaszekrény könyvekkel, folyóiratokkal. Köztük: *A magyar parasztság története meg az Irodalom-történeti Közlemények* néhány száma. Tudom róla, hogy a tanyavilágból került ebbe a faluba. Mindössze két éve dolgozik, közben tanul is, havi nyolcvanezret keres. S azt írta: „rövid munkám alatt, úgy érzem érdekes tapasztalatokat szereztem a helység kulturális életével kapcsolatban... esetleg beépíthető egy teljesebb, összetettebb képbe... magam is érdekesnek tartanék egy beszélgetést... várom.”

— Ne haragudjon, hogy a folyosón álldogált, ilyen az albérlet...

— Hogy érzi magát n?

— Jól, jobb, mint a tanyavilágban, ez mégis falu. Csak zavar, hogy az emberekben még mindig él a rendi, a kaszti felfogás, sarkított a véleményük, hajlítani, tanítani, nevelni, szoktatni kell őket. El vannak ájulva, ha meglátnak: miniszoknyám csak nekem van, divatosan öltözök, kisasszonyoznak. De ez nem akadály, tudni kell csak velük bánni, közeledni hozzájuk. Őzletlenség láttán megváltoznak, megnyílnak. Behívnak, s a legintimebb gondjukat-bajukat is elmondják, meggyónnak. Érzik, hogyha hozzájuk közelednek, mesterséges, erőltetett-e vagy őszinte, érdeklődő-e ez a közeledés. Még irodalmi rendezvényekre is eljárnak, ha nem felülről kezelik őket. Egyszer Petőfiről, egyszer meg Dürrenmattról tartottam előadást. Nem, nem, ez túl komolykodó, fellengzős: csak beszéltem nekik. Ilyenkor nem a tudományosság a célom, hanem a közönség

figyelmének a tárgyhoz, az író mondanivalójához való odaláncolása. Ilyenkor eltűnik az emberek szorongásérzete, azt hiszik, hogy az ő mércéjükkel mérik az irodalmat, pedig dehogy. Nagyon tetszett nekik a közvetlenség, a spontanéitás. El voltak ájulva. Elvem: spontán, ösztönös kapcsolatot teremteni az irodalommal. Nekem nem könyv az, amelyik nem ököllel vág fejbe... Mindkét irodalmi esten voltak vagy hatvanan-hatvanan... A kollégák? felőrlődnek a családi problémákban, házat építenek, rengeteg munkát vállalnak, kell a pénz, még újságot olvasni sincs idejük... Mit csinálók, ha nem vagyok az iskolában? Olvasok, sokat, Dürrenmattot eredetiben, meg oroszul olvasok, lengyelül szeretnék megtanulni, vizsgázni kellene az egyetemen is... Rendezni szeretnék a helyi amatőröknek. Mit szól, tetszene nekik egy Lorca?... Színházba? Itt még egyszer sem voltam, blőd komédiákat hoznak csak, ez nem érdekel. Pedig tudom, hogy illene elmennem, ha nem is csak azért, amiért az egyik kolléganőm mondja: ki nézi őket, ha nem mi... Mit szeretek? Szeretek tanítani. A múltkor is az egyik lurkó kihoz egy almát az asztalomra, a boltban vették, nekem... Elmennék-e innen? Igen, csak nem mindjárt.

- „Íródiáknak, fordítógépnek lenni.”

Részletek a levélből:

- Vásárolja-e a *Hidat* és az *Új Symposiont*?
 - Nem.
 - Véleménye a hazai magyar tv adásairól, s külön a *Körképről*?
 - Lehetne jobb is — az első magyar tv-adás különösen tetszett, a 2., 3. már kevésbé, azóta nem is nézem.
 - Milyennek tartja a helyi moziműsort, kiktől függ és van-e beleszólása ennek alakításába?
 - Nem érdekel.
 - Véleménye a Szabadkai Népszínházról, ennek műsoráról?
 - A színjátszásuk nehézkes, szövegmondásuk förtelmes. Eleinte látogattam az előadásokat, de már régóta feléjük sem nézek.
 - Milyen szerepe van községe kulturális életében?
 - Semmilyen.
 - Mit tesz ennek fellendítéséért?
 - Semmit.
 - ... milyen a község lakóinak viszonya a művelődéshez és mennyiben változott ez a viszony az utóbbi években?
 - Passzív vezetés, szervezés után csakis passzív lehet a magatartás is.
 - Milyen a községi vezetők viszonya a művelődéshez?
 - Gondolom, kampányszerű.
 - Min múlik a művészetek és a közönség viszonya helységében?
 - Szervezésen.
- Ezek a válaszok leptek meg a legkellemetlenebbül. Tudtam, tehetséges, sőt átlagon felüli érdeklődésű emberről van szó. Kutató lélek, nyelvész-ambíciókkal. Mi van vele? Mi rejtőzik a válasza mögött?
- Mindig fizikát akartam tanulni. Egy évig voltam is az egyetemen, abba kellett hagyni, nem volt lehetőségem a továbbtanulásra. Ígértek tartományi megjárású ösztöndíjat is, nem lett belőle semmi. Itt titkári állást hirdettek, dolgozni kellett, megpályáztam. A tantestület felülről kezelte, lenézett. Ennek ellenére minden társadalmi tevékenységből kivettem a részem, — gondoltam az iskola

titkáranak mindenütt ott kell lennie, mindenhez értenie kell. Váratlanul ösztöndíjat ígértek, de csak magyar szakra. Elfogadtam. (Kiváló eredménnyel diplomált.) Már pedagógiával is felruházott emberként kerültem vissza. Igazgatóhelyettes voltam, de továbbra is titkári munkát végeztem, néha helyettesítettem. Nem ezért tanultam. Tanítani akartam, már képesítem is volt. Átvettem a magyart... Ha a gyűléseken valaki nem támogatja az elhangzó nagy szavakat, az ilyen kisebbségben marad; én meg ezenkívül hangadó is voltam. Olyan idők járták éppen, amikor a kommunák önállósága volt a belpolitikai irány. Nálunk is terveztek; milyen jó lesz, önállóak leszünk, még külfölddel is kereskedünk majd. Azt mondtam: kicsik vagyunk mi ilyesmire. Reakciónak mondtak, mellőztek. Visszavonultam. Bezárult a világ körülöttem, még próbáltam volna ugyan folytatni az elkezdett lépéseket, de magamra maradtam; láttam, egyedül az ember nem ér semmit sem. Maradtak a diákok, velük foglalkoztam. Meg halotti búcsúztatókat és ünnepi szónoklatokat írtam a helyi vezetőknek. Még meg se köszönték... Hívtak az egyetemre. Itt irigykedtek, s ezért rossz válasz, rossz jellemzés ment rólam. Aztán úgy gondoltam, az embernek mégis mindegy, hogy mit csinál, csak dolgozzon valamit. Újságot, folyóiratot terjesztettem. Így vezettem le főleg energiámat. Majd váratlanul újabb lehetőség bukkant fel: külföldi továbbképzés. De kis falu vagyunk, az emberek ismerik egymást, minden lépésedet számon tartják. Ismét megfúrtak... Majd házat építettem, a szülők is segítettek, akárcsak a kollégáknak vagy az igazgatónak. Csak engem jelentettek föl. Azt hittem, valamelyik szülő, mert szigorú vagyok. Megtudtam — nem szülő volt. Furcsák a törvények, ha lopok, valakit megütök — bűn, de ha valakinek a lelki világát törlik össze — az nem bűn, azt szabad. Végképp elhatároztam: menni, menni, menni innen. Nem mehettem, nem kaptam volna lakást, maradtam, most meg már lehet, hogy nem is kellek többé sehol. De azóta javult is a helyzet, normalizálódott, más emberek vannak körülöttem, szót értünk: nyíltan, őszintén megmondunk mindent egymásnak, s nem taposnak le gőzhenger módjára. Ez a humánus szocialista bánásmód. Újra kezdek magamra találni. Disszertációt írtam, doktorálni szeretnék. Csak még anyagilag nem válhatom ezt az áldozatot, külföldre kellene utazni. Segítséget kértem, de eddig még — nem kaphattam. Majd... Múzeumot is szeretnék csinálni, de eddig csak a gyerekek segítettek. Képtárat, fiatalok művésztelepét akartam létesíteni, még a csurgóiak előtt, nem sikerült... Halva születik itt minden ötlet. A magyartanárt csak lexikonnak tekintik a kollégák. Nincs bennük tűz, érdeklődés. Pedig minden csak a szervezésen, összefogáson múlik. A kultúregyesület is csak papíron létezik, gyér munkát végez. A falusi pletyka, az irigykedés mindent megöl. Aki még érzi, hogy tenni kellene valamit, visszahúzódik, magának tesz, magával törődik. Kisebb csoportokba tömörülnek az emberek, magánlakásokba húzódik vissza a kulturális élet. De van olyan tanító is, aki végzése óta egyetlen könyvet sem olvasott. S ha valaki valamit akar, kimarja a csorda. Örülök, hogy úgy élek, ahogy élek. A tanteremben aztán elfelejttem minden bajomat. Majd tíz éve dolgozom, de ma is két-három órát vesz igénybe egy-egy felkészülésem. Megéri. Diákjaim nemrég kilenc iskola vetélkedésén a legjobbak voltak...

— ...mi az irodalom szerepe ma?

— Hogy foglalkozzék a társadalmi kérdésekkel, ne elrugaszkodott, elvont elménckedés legyen, hanem a mindennapi ember mindennapi gondjának, bajának, vívódásainak tükrözője, segítője.

— Kívánja-e, hogy a... kérdésekről élőszóval is beszéljünk?

— Nemigen mondhatnék többet, esetleg keserűbben.

Elmondta.

Levele záradéka: Érdekelne hányan válaszolnak... Talán 10 évvel ezelőtt magam is szétküldtem tizenvalahány kérdőívet egy tanulmányhoz, de egyre sen kaptam választ.

„Tagja vagyok egy papíron létező kulturális bizottságnak...”

— Hatvanötben kerültem ide. Szavalóversenyt rendeztünk, szép számmal jelentkeztek a diákok, színvonalasnak ígérkezett a döntő. Alkalmi beszédet állítottam össze, és több mint száz meghívót küldtünk szét. A meghívottak — közszégi vezetők, társadalmi munkások, értelmiségiek — közül senki sem jött el. Így kezdődött. S a folytatás sem volt külön, biztatóbb. Az alkalmi akadémiákra azóta sem jön el más, csak a kollégák a tantestületből. De ha szólunk valamit, ha kiállunk valaki mellett, aki joggal szavát emeli a kultúra pangása ellen, azonnal ránk szólnak, „rendreutasítanak”. Most már csak a szigorúan szakmai vonatkozású megjegyzésekre korlátozódik ténykedésünk. A feliratok helyesírását ellenőrizzük, javítjuk, s a helyi közösség keretein belül egy, csak egy papíron létező kulturális bizottság tagjai vagyunk. A kulturális élet pénzen, szervezésen és lelkesedésen múlik. Nálunk lassan már egyikből sem lesz.

„Dolgozni távoli célokért.”

— Mit értesz távoli célokon?

— Azt, hogy csak a jövőben kamatozik a munkám. Most csupán tanítgatok, gyomlálgatom a helyesírási hibákat; a nyelvápolás is ilyen távoli cél.

— Milyen szereped van a kulturális életben?

— Nem nagy. Iskolai keretben, ha felkérnek, szervezek valamit. Úgy tartom, nem kell könyökölni. Kívánatos volna-e valamit tenni vagy nem, nem is tudom. De tény, hogy kevés hasznomat látják. Esetleg eljárók egy-egy előadásra a falusi könyvtárba.

Egy hang a tanári másik végéből:

— Gyerekek, mikor lesz az a virágkiállítás?

— Virágkiállítás? Na, látod, ezt sem én szervezem.

— Főiskolás korodban minden megmozdulásban, vitában benne voltál, mi lett veled? Kitégtél?

— Főiskolás szemmel mások voltak az elképzeléseink: mások, mint itt. Tudtommal, amióta itt vagyok, még sem a Szocialista Szövetségben, sem a pártalapszervezetben nem vették fel napirendre a község kulturális helyzetét, életét. Itt minden ahogy sikerül, úgy puffan. A községi vezetők érthetően gazdasági, pénzügyi dolgokkal vannak elfoglalva. — Te, mennyiben akard feltüntetni a nevedet? Nem? Akkor megmondom: a helyi vezetők nem értenek a kulturális kérdésekhez, s ezért nem is értékelik a kultúrát. Esetleg, ha létezne egy felsőbb utasítás, akkor törődnének ezzel is. A politikusok a számok bővületében élnek. A kultúra szempontjából általában válságos időket élünk. Talán ez az erőgyűjtés időszaka? A szükségletek ma még más irányúak?

Az utolsó mondatot már az iskola előtt mondta, elbúcsúzott, moziba sietett a gyerekekkel. Hosszan néztem utána: barátságosan, kedélyesen beszélgetett a mellette rohanó kisdiakokkal. Szeretik. Valódi, s azt hiszem, nagyon jó pedagógus. De elég-e ez, amikor bevallása szerint „nagyon ritkán” vásárol vajdasági

könyvet, „hézagos ismeretei” vannak csak arról az irodalomról, amely itt születik, ha ízlése, kora ellenére, meglepően öreguras: „általában a klasszikusok a kedvenceim, a mai moderneket nem olvasom”. Ha a falu társadalmi életében csupán névleges funkciója — egy körzet Szocialista Szövetségének titkára — révén van „szerepe”? Elég-e, ha saját bevallása szerint érdeklődése sokrétű, ha szereti a pedagógiát, ha becsületesen végzi a munkáját, ha Bach, Vivaldi, Haydn, Beethoven a kedvencei?

Vagy nemcsak ő a hibás, mert magába zárkózott, mert félreáll?

Levelét így zárja:

— Abban a reményben jegyeztem le röviden válaszaimat, véleményemet, hogy egy kicsit hasznára lehetek annak az ügynek, amelynek mindketten szolgái vagyunk — a vajdasági magyarság kulturális felemelkedésének.

„Elvárja a község, hogy te legyél, aki megváltod.”

— Próbálkoztam az Ifjúsági Szövetség keretein belül, az eredmény — nulla. A faluban főleg csak utazó középiskolások vannak. Ezeknek túl kevés a szabad idejük. Talán nyáron lehetne dolgozni velük, akkor a diákok többsége itthon van, de ilyenkor meg én utazom haza. Nem szívesen járnak a fiatalok az ifjúsági otthonba, állandóan összetűznek, hadakoznak a magyarok és a szerbek. Gondoltam arra, talán a népegyetemen kellene irodalmi előadásokat szervezni, mondjuk összehasonlító irodalomról, így is közelebb lehetne hozni egymáshoz a két népet. Meg a vajdasági irodalomról is kellene beszélni az embereknek. Erre Borit szeretnék megkérni. Pénz is lenne ilyesmire, így ígérték utoljára. Gondoltam már irodalmi vetélkedők rendezésére is. Ez vonzó és igen tartalmas lehet... Mit csinálok különben? Gyűlésekre járok, sokszor gyűlésezünk a tanterületben, évente tízszer moziba megyek, ennyiszor vetítenek jó filmet, sokat olvasok és még többet javítom a dolgozatokat, az iskolai és házi füzeteket... Az értelmiség? Tévéznek, autóznek. Nem olvasnak. Amikor idejöttem, megrökönyödve kérdezte az egyik kollégánál: — Te járatod a *Symposiont*? Nálunk minden *Symposion*-könyv megvolt a könyvtárban, de senki sem olvasta őket. — Mit mondhattam neki, hallgattam. Utoljára a *Helikon Világirodalmi Figyelő* strukturalizmusról készült számát olvastam. A gyerekeket is, a helyesírás mellett, főleg az olvasásra szeretném ránevelni. Csak kevés könyve van az iskolának. Mindössze 450 kötet. Nagyon kevés. Pénzt meg alig kapunk újabbak vásárlására. A múltkor minden könyvre tervezett pénzt elköltöttem magyar művek vásárlására. Letámadtak, még nacionalista is voltam, pedig több a magyar, nekik kevesebb könyvük van az iskolakönyvtárban. Ezen a lehetetlen helyzetben szerettem volna változtatni. Nem izgat, ha utána szavalnak is a kollégák.

„Munkát látástól vakulásig. Bővebben élőszóban.”

— Mondja el legkellemesebb és legkellemetlenebb emberi élményét abban a környezetben, ahol él.

— A legkellemesebb a gyerekekhez fűződik. Tőlük kapja a magyartanár a legőszintébb, legszponatánabb elismerést. Ha például a továbbtanulók rászorulnak valamire, mindig felkeresnek. Tudják, hogy segíték rajtuk, könyvet szerzek, szemináriumi vagy diplomadolgozatot nézek át, javítok. Ilyenkor nem bánom meg, hogy tanár lettem, megint erre a pályára mennék. Az sem baj, ha az ilyen szí-

vesség munkaszaporodást jelent. Ez csak egy csepp a tengerben. Úgyis sok a munkám. Ha a más anyanyelvet tanító kolléga dolgozna ennyit, biztos négy-szeresen nagyobb elismerésben lenne része. Így csak féltékenykednek, azt mondják, megint produkálom magam.

— Ez a legkellemetlenebb élménye?

— Ne írja ki a nevem: megmondom — ez. Az ilyen jellegű konfliktusok sok energiát vonnak el az embertől, mert nehéz ellenállni, ha a dőfések olyan helyen érik, ahol védekezni sem tud. Ez komoly megjegyzésem. Elszomorít, kedvem szegi az ilyesmi. De fáj az is, hogy sokan elszakadnak attól a nyelvi közegetől, amely az anyanyelvük. Aggaszt néha a kultúrkörünk helyzete is. Szerencsére jelenleg kedvező szelek fújnak. Kaprunk egy kis pénzt beruházásra, rendbe hoztuk az elhanyagolt régi házat, új székeket, függönyöket vetünk. Aggaszt, hogy a gyerekek közül sokan kimaradnak az iskolából, vagy lemorzsolódnak, megrekednek. De ez — úgy tudom — országos probléma. Talán sokat akarunk a gyerektől: napi hat órája van az iskolában, hármát kell tanulnia másnapra, emellett iskolán kívüli foglalkozásokat is tartunk. Időben is sok. Ezért arra törekszem, hogy az önképzőköri előadások érdekesek és szórakoztatók is legyenek. Ehhez meg az ötletek hiányoznak. Évekkel ezelőtt vetünk ugyan a hulladékból vadonatúj könyveket, s ezekből még ma is jut ajándékra, jutalomra... Mindenes az ember, nincs ideje ötleteken törni a fejét. Esetleg többször kellene találkozunk, kicserélhetnénk tapasztalatainkat. Ezzel elkerülhetnénk, hogy az ember negyven évig csak kísérletező legyen... Elszomorít, ha látom, hallom, hogy a vajdasági közönség és a vajdasági irodalom kölcsönösen elidegenedik egymástól. Hiányzik olyan író, aki olvasóközönséget teremt, felvillanyozza az embereket. Nagyon szeretem például Örkényt, világhépeért, stílusáért, mert többet ír meg, mint amit szabad... A gyerekek mellett a kultúregyesület jelent még némi örömet. Egyetlen előadásunkat, tizenhétszeri színrevitel alkalmával, tizenkétezer nézték meg. De itt is voltak és vannak bajok. Amikor egyesítették a két egyesületet, mind a kettő haldoklott, aztán mi talpra álltunk. És senkire sem haragszunk. Normális együtt, de az áskálódás abnormális.

„... a »tanügyből« való távozásom a felelet”.

— Miért mentem el? Sok minden összejött. Nem helyeslem a teljesítmény utáni javadalmazást, mert a középiskolában több mint tízéves gyakorlattal kilencvenhatezer a fizetés, az elemiben százötezer. A középiskolába kerülő kezdő nyolcvannégyezret kap, egyes elemikben kilencvennél is többet, sőt havi száz-húszezret keresnek. Tudom, a kommuna gazdasági erejétől függ a tanárok fizetése, nem a tanár munkáját fizetik meg, mert a tanár nem részese a közvetlen termelésnek, de azért nem is rövidíthetik meg. Anyagias vagyok? A családom nem fizethet rá, hogy én szenvedélyes tanár vagyok. Rossz, mostoha körülmények között lakom, kis fizetésből sohasem vehetek lakást. Eddig hallgattam, dolgoztam, most két évben magas községi kitüntetést kaptam az iskolai munkámért. Gondoltam egyet, beállítottam az illetékesekhez, zsebemben a két kitüntetéssel, lakást kértem, azt mondtam — különben elmegyek innen. A válasz: Menjek. Volt az iskolának is két lakása, ott sem kaptam semmit. Az iskolában különben is sok kellemetlenség ért. Kétszer nem engedtek el szemináriumra, ugyanakkor a történelem mindíg mehetett. Hat év alatt egyszer kaptam magyar könyvekre pénzt, kétszázézer dinárt. Azért, mert már nem bírtam tovább, ki-

borultam. Mindig azt mondták, nincs pénz könyvekre. De a másik anyanyelv szakos háromszázezer kapott meg mellé napidíjat Belgrádba. Állandóan elnyomtnak éreztem magam. Évente — szégyen! — két-ötezer dinárt juttattak könyvekre. Az iskola szerveinek politikájával is sok baj volt. Eltűrték, hogy két hónapig is egyes osztályokban ne legyen magyar óra. Ajánlkoztam, hogy kisegíték. Azt üzenték, ne a tanügy hátán gazdagodjak meg. Tudod, mennyi jár egy honoráris óráért? Hétszáz dinár. Nevetséges, ezzel senki sem gazdagodhat meg, még a beléölt idő árát sem térítik vissza. Az ifjúsági tribünnel is megjártam. Jól dolgoztunk, sokan jártak a rendezvényeinkre, hiszen valójában nyilvános önképzőkori előadásokat tartottunk a tribünön. Egyszer szóltak, csináljam két nyelven. Azt válaszoltam, nem vagyok annyira biztos, stabil a másik nyelvben, hogy igényesebb szinten dolgozhassak, de ha a kolléga segít, együtt szívesen. A kolléga hallani sem akart arról, hogy ő is dolgozhatna, még a fordításaimat sem akarta kijavítani. S engem mondtak nacionalistának. Ezért hagytuk félbe a munkát. De a falu többi kulturális intézménye is pang, gyengébben dolgozik, mint kellene. A kulturális élet nálunk is pénztől és színvonalától függ. Aki tudná a közönség igényeit helyes irányba terelve kielégíteni, azt nem fizetik meg, akit megfizetnek, az nem azt csinálja, és nem úgy, ahogy kellene. A művelődési központot, a múzeumot, az amatőrszínházat tanítók vezetik. A levéltár igazgatója nagyérettségivel rendelkezik, pedig egyetemi végzettségű ember is dolgozik ott. A munkásegyletem vezetőjének sincs nagyobb végzettsége a középiskolánál. Nemcsak a gazdasági vállalatok juthatnak csődbe, mert szakképtelenek az igazgatók. Emellett a könyvtár igazgatója még magyarul sem tud.

A helyi vezetők részéről is jelentéktelen a segítség. Szavakban lelkes támogatás, pénzben kevés, tettekben jóformán semmi.

Azt mondják, passzívak a tanárok, gyorsan kiégnek, eltunyulnak? Láthatod, okuk is van rá.

„Olyan tanárnak lenni, aki legtöbbet dolgozik . . .”

Esős, sáros délelőtt. A magyartanár a falu végén lakik, a régi tanítólakásban. Az ágyból keltem fel.

— Ne haragudjon, az éjjel sokáig olvastam, a feleségem meg már reggel korán bement az iskolába, ő délelőttös. Különben is elkészülünk innen, azért van ilyen felfordulás.

Fölöttünk a falon Glatz Oszkár Birkózó fiú- és Szinyei-Merse Pál Majálisa, reprodukcióban, a földön könyvek, a kályhában most kezd pattogni a tűz.

— Azt írta: hogy valaki megértse, átélhesse és élvezhesse a mai vajdasági irodalom oroszánrészét, ahhoz legalább középiskolai végzettségre van szükség. Miért?

— Válaszom falusi szempontból adódik. Tünetszerű, hogy újabban kevesen fejezik be az elemi. Lemaradnak, lemorzsolódnak, munkások, napszámosok lesznek. Ha ilyen ember kezébe vesz egy modern hangvételű könyvet, mondjuk a *Sirálymellcsontot*, kér-e máskor is hasonlót? Aligha. Egy-egy modern verset én is csak többszöri olvasás után fejték meg. Ezért nem is vállalnám, hogy a gyerekeknek beszéljek róluk. Az elemi esetleg Gelléri Andor Endréig ad alapot.

— Miért maradnak ki a gyerekek az iskolából?

— Egyszerű, a szülőknek még mindig a föld a mindenük, kifizetődőbb, ha a gyerek otthon marad dolgozni. A kihágási bíró pedig még nem bünteti elég szigorúan az ilyeneket. Tavaly például egy tizenöt holddal rendelkező földmű-

ves ötszáz régi dinárt fizetett, mert a fia nem járt rendszeresen iskolába. Neki megéri. Az idén is beadtuk a névsort, de eddig egy gyerek sem jelentkezett újra. Sokaknak persze anyagi lehetőségük sincs iskolába járni. Drágák a tankönyvek, de ehhez az áldatlan helyzethez hozzájárul a szülők nemtörődömsége is. Meg élő példákön látják, iskola nélkül is lehet érvényesülni. Akinek végzettsége van, nem tud álláshoz jutni, a falusi hivatalokban viszont teljes elemi iskolai végzettség nélkül dolgoznak, s havi százhuszezret kapnak. Az ilyesmi ellen küzdeni, ezt jelenti magyartanárnak lenni. Mégis: a környezetünknek nem sokat jelentünk, az iskolában pedig azt, aki csiszolja a gyerekek beszédét, íráskészségét, megismerteti őket az irodalom egy-egy kiemelkedő alakjával. De mindenre időnk sincs, kevés óránk van egy-egy osztályban. Ezért abszurdum a teszttel felmérendő teljesítmény utáni javadalmazás. Egy tanítónő például csak azt tanította, amiről tudta, benne lesz a tesztben. A testnevelést meg még néhány tantárgyat teljesen elhanyagolt. Mégis az ő osztálya volt a legjobb, az ő munkáját találták a legjobbnak.

— Milyen a községi vezetők viszonya a kultúrához?

— Nem csinálnak semmit. Egyedül a falu felszabadulásának napján tartanak kétnyelvű beszámolókat a községházán, megkoszorúzzák az emlékművet. Minden mást az iskola csinál. Mi adjuk a közönséget is, az akadémiákon szintén csak a diákok és tantestület tagjai vannak jelen. Hiába küldünk meghívókat. A vezetőség és az értelmiség egyforma: passzív. Az orvosokat sem lehet sehohlát látni. Színházba a tanárok sem járnak, elfoglaltak, meg lusták, s nem is érdeklőket.

— Milyenek a nemzetiségi viszonyok?

— Nincs ellentét. Régóta fele-fele összetételű a falu, megszoktuk egymást.

„Megtartani heti 19 órát.”

Tipikus maradi, passzív, minden újtól irtózó, minden nyilvánosságtól elzárkózó, felfogásaiban régi vágású tanár — gondoltam a kérdőívre küldött válasza alapján. A vajdasági könyveket és folyóiratokat nem vásárolja, színházba nem jár. A környezetére, helysége kulturális életére vonatkozó kérdéseket válasz nélkül hagyta. (Vagy válaszra sem érdemesítette?) Miért ilyen ez az idestova két évtizede pedagógusi pályát taposó kolléga, akinek nincs egyéb célja, mint megtartani heti 19 órát, és aki szerint egy gépíró a községházán több, semmint egy magyar szakos tanár: „Nem kérdez minket senki, az égegyvilágon senki se.”

— Miért vagyok passzív? — kérdezi tágra nyílt szemekkel. — Valamikor nem voltam, és a fejemre koppintottak. A mi községünkben a vezetőknek nem szívügye a kultúra. (Csak a legutóbbi időben történt némi változás.) Névtelenül merem állítani, hogy vezetők célja eljutni nagyobb központokba, politikai karriert csinálni. Ilyen légkörben természetes, hogy elhallgatunk, örülünk, hogy az állásunk megmaradt... Néhány évvel ezelőtt megnyílt egy új iskola, én voltam az a szerencsétlen, aki ott magyart tanított, s aki egyszer egy értekezleten az anyanyelvén szólt. Reagált is azonnal egy kolléga: ő nem hajlandó tovább ott ülni és ott dolgozni, ahol nem az ő nyelvén beszélnek. Természetes — mondta az igazgató. Ez volt talán pályafutásom legkellemetlenebb élménye. Ezért vagyok ma már csak egy tanár. Hasznosabb, biztonságosabb a passzivitás páncéljába húzódni, ami ma erény, holnap bűn lehet. Volt erre példa... Mosolyog? Persze civilizált környezetben élő embernek ez idegen, mert itt már a

legelemibb humanizmus hiányáról van szó. Mindamellett még azt is érzi az ember, hogy az irodalmi műveltség hiánya a legkevésbé sem izgatja, bántja az embereket. Ellenkezőleg, a jól szituált, a jól kereső vezetők és a műszaki értelmiség egyszerűen átugrotta a civilizáltsághoz, a kultúrához szükséges szakaszt: nem olvas, nem jár színházba, nem jár moziba, — szakbarbár lesz, s lenézi a szürke kis pedagógus egeret, aki egy kis mellékesből azonnal könyvet vesz. — „Ennyi pénzt könyvre?” — mondják megrökönyödve. Nekik autójuk van, de nem múzeumba járnak rajta, hanem mulatni. Ezenkívül a gyerek sem látja igazolva, amit a magyartanár mond neki: légy jó, becsületes, rendes. Mégis a gyerekekhez fűződik az ember minden kellemes, szép élménye. — „Úgy szeretem az osztályfőnököt, hogy majdnem azt mondtam neki: anyuka.” Ez a ragaszkodás pótol mindent. (Szobájának falán három gyerekrajz is található.) A pedagógus olyan ember, akivel nem történnek nagy dolgok, s ezért talán könnyebben is meghatódunk, érzékenyebbek vagyunk. Legfrissebb példa: szólta a gyerekek, ne csak havonta egyszer legyen önképzőkör. Vannak önálló munkáik, szeretnék felolvasni... Mondhatja, hogy süllyedőben van az egyéni világképem. Lehet, de engem a gyakorlat tett ilyenné, a praxis igazol. Persze mindenki arról a környezetről beszél, amelyben él, én erről, s higgye el, nagyon őszintén, eddig nem kérdeztek, nem beszélhettem, főleg nem ilyen őszintén.

„...egy kicsit a nemzeti egyenjogúság... harcosát, egy kicsit a mai írók ismertetőjének lenni...”

— Szeretek politikai témájú dolgozatokat íratni, hiába viszolyognak tőlük a gyerekek. Mondom is nekik: nem kell ettől félni, tudni kell, milyen jogaink vannak, tudni kell ítéletet hozni, tudni kell kiállni; erre tanít bennünket Jugoszlávia emberi politikája. Engem is megvádoltak már, hogy pártoskodó vagyok, s hazahúzó. Azt válaszoltam: nem az a naoionalista, aki feszegeti a problémákat, hanem aki eltussolja. Sohasem nemzetiségi síkról közelítem meg, taglalom, tálalom a problémákat, mindig csak emberi voltukat keresem, hangsúlyozom, és szinte egyszer sem tapasztaltam, hogy ellenállnak, hogy szembeszegülnének azzal, ami a legáltalánosabban emberi. József Attilával vallom, hogy mindenütt helyt kell állni, ez a generációm erénye is, ezt szeretném továbbadni, megtanítani. A gyerekekkel meg kell éreztetni a problémákat... Szabad generáció vagyunk, van bennünk vitatkozó kedv, kezdeményezés, s nem is tetszik, sőt gyanús, ahol minden rendben van, mert nyilvánvaló, hogy igencsak súlyos problémákkal küzdünk. Ezért szeretem Gál László vasárnapi rovatát, a Böngészőt, vagy a friss hangot hozó, kiállást bátorító *Új Symposium*ot. Úgy érzem, hogy bizonyos fokú, mondhatnám, lappangó érdeklődés a fiatalok körében fennáll.

Ő Vajdaság legjelentősebb középiskolás megmozdulásának vezetője, irányítója.

„A nép napszámosa.”

Levél:

...kérésének eleget tettem, a kérdőívet kitöltöttem, de úgy érzem, hogy levéllel is tartozom.

Igyekeztem őszinte lenni, így nem a legjobb képet alkottam a magam és a mai irodalom, azaz kultúrélet kapcsolatáról.

Nálunk a kultúra rendkívül drága. Magyar szakos tanár lévén nagyon szeretem a könyveket, de sajnos könyvtáram nagysága nem áll arányban könyvszeretetemmel. Szegény diák voltam, a tankönyvre is alig jutott, azóta meg mint tanügyi munkás, fizetésemből szintén nem sok jut könyvekre. Mindamellet lehetőségeimhez mérten gyarapítom könyvtáram. (Átutazom Szegedre, és mindig megrakodva könyvekkel térek vissza.) A vajdasági irodalmat nem olvasom olyan arányban, ahogy illene. Ennek is két oka van; csak egy példát említek. A tavasszal szépolvasási versenyt tartottak Novi Sadon. A záróünnepségen Jugoszlávia magyar lakta területeinek sok-sok tanára és kisdíákja ott volt. Az írók közül, akiknek meg kellett volna jelenniük egyedül Kopeczki (i-vel) jelent meg. Tehát az író és olvasók között nincs kapcsolat, az írók erre nem is törekednek. Mindenki igyekszik egyénieskedni, újat keresni. Írói estet csakis busás honorárium fejében hajlandók megtartani. Móricz bejárta Magyarországot ingyen, József Attila lelkesedett, ha előadást tarthatott a közönségnek.

Másik ok, hogy az újat nem becsüljük: az iskola. Klasszikusokat tanulták, tanultuk és tanítjuk mi is diákjainkkal...

Itt nem járok színházba, de ha elutazom valahová, feltétlenül elmegyek színházba. Voltam Temesváron (magyar adáson), Szegeden. Azonkívül abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy megnézhetjük a pesti tv adásait. Ennek a műsornak köszönhetjük, hogy mi falusi értelmiségiek nem élünk szellemi tespedtségben...

Eddig a válaszokhoz csatolt kiegészítő-magyarázó levél.

A válaszai csak igen rövidek. Sokszor tagadók. Nehéz eldönteni: tartózkodó-e vagy tájékozatlan.

Felkerestem. Ő volt az egyetlen válaszadó, aki nem akart elbeszélgetni a kérdőívben felvetett kérdésekről.

— Összeírtam mindent, azt hittem, nem találkozunk — mondta, amikor felkerestem. Majd hozzátette: — Az igazgatóm is olvasta a válaszaimat és megmondta: ő bizony nem küldené el.

Lehet, hogy ezért írta a levelet, lehet, hogy úgy érezte, válaszai magyarázatra szorulnak.

— Azt írta: nincs ideje részt venni a község kulturális életében...

— Igen. Nem közvetve, hanem közvetetten, a gyerekeken keresztül van csak részem a falu kulturális életében. Semmiféle irányító szerepem nincs. Férjhez mentem, gyerekem van. Emellett pedig már, amikor idejöttem, furcsa légkör fogadott. Itt főleg tanítók dolgoztak. Idegenkedtek a főiskolát végzett új kollégáktól. Az akkori igazgatóm sem tudta elfelejteni, hogy magasabb fokú képeztésem van, mint neki. Rengeteg borsot törtek az orrom alá. Nyolc éve egyszer sem hívtak a pártba, talán így akartak kizárni, most már nem is mennék. Noha tudom, hogy nagyobb betekintésem lenne a falu életébe. Így csak a gyerekeken keresztül meg a szülők útján van kapcsolatom a faluval. De látom, lebecsülnek bennünket is, meg az iskolát is. Sok itt a gazdag paraszt, új, fürdőszobás házuk van, mi meg csak régi iskolalakásban élünk.

„Azt, amit tanítónak lenni, gyűlölik és lenézik, bármit is tesz...”

Az egyik legérdekesebb levél írójával többszöri próbálkozás után sem sikerült találkozni. Beszélgetés helyett álljon itt néhány válasza meg a kérdőívhez csatolt utóiratszerű vallomása:

— Az irodalom szerepe ma emlékeztetni és gondolkodásra készíteni az embereket.

— A tankönyvek mindig jobbak, azonban, különösen a verseknél van még javítani való, vannak úgynevezett „nehéz” versek (pl. ötödikes könyvben az Üvegöntők, Egy gondolat bánt engemet, a hatodikosban Fölszállott a páva), melyeket a tanulók ebben a korban még nem értenek meg, mivel nincs annyi történelmi tudásuk. Hiányzanak egy-egy ünnepre... való olvasmányok és versek.

— Évente kb. ötven könyvet veszek „kampányszerűen”, ha itt a könyvbusz, és amennyit a költségvetésem megenged.

— Vásárolja-e a vajdasági irodalom új könyveit?

— Nem.

— Mi a véleménye Burány Nándor, Herceg János, Bori Imre, Major Nándor, Tolnai Ottó, Varga Zoltán, Csépe Imre vagy Végel László legutóbbi könyvéről?

— Egyiket sem olvastam, Tolnait iki nem állom.

— Rövid jellemzése a vajdasági irodalom jelenlegi állapotának:

— Ami keveset tudok róla, az a véleményem, hogy nagyon ellaposodott. A „modernisták” (pl. Tolnai, Végel) már nem tudják milyen zagyvaságot írnak össze. Bocsánat, ha valakit megsértek, de ezt már rég szerettem volna elmondani valakinek. Nem is tudom, kinek írnak ezek az emberek, a vajdasági magyarság nem ilyen könyveket kíván, ezt nem értik meg. A modernség nem azt jelenti szerintem, hogy mindent összeírunk, minél szemérmetlenebbül. Igaz, ez is van az életben, de nemcsak ebből áll a világ. Valaki álszeméremességgel vádolhatna, nem vagyok az, igazán, van egypár akt festményem, sőt Moraviát is olvasok, hanem azt a nyers modort kifogásolom, ahogy mindezt leírják. Csak távolról figyeltem ezzel kapcsolatban a zentai vitát, de én is elítélem (pedig nem hallottam) Tolnait és a többit. Ő egy szélsőséges irányzatot (ha van egyáltalán ilyen) követ, melyet rajta kívül senki sem ért meg, még a korosztálya sem. Hogy kívánjuk akkor, hogy egy Pista bácsi vagy Kati néni megértse, pedig ezek is vajdasági magyarok, olvasók. De ők ezt távol érzik maguktól, én is és velem együtt még nagyon sok más is. Eltávolodtak valóságunktól, nem élnek közöttünk, ezért megszakadt velük a kapcsolat.

— Kik a kedvenc írói, miért?

— Az igazat megvallva nincs is. Sok író-t kedvelek, mindent a maga módján, az egyiket ezért, a másikat azért. Valaha Móricz volt a kedvencem, majd Tamási Áron a magyar írók közül, a külföldiek közül Balzac, Zola, Tolstoj (s-sel), Irwin Shaw, Steinbeck. Ezeknek a műveit élvezettel olvasom.

— A mai magyar irodalomból is keveset ismerek. Legjelentősebbeknek tartom Juhász Ferencet, Német Lászlót (h nélkül), Illyés Gyulát. A legújabbakat nem ismerem (az egyetemen nem tanultunk modern magyar irodalmat — József Attila volt az utolsó, itt nincs alkalom megismerni őket) —

— Ugyanezt mondhatom a világirodalomról is. Talán Sartre az, akit még ismerek, más most nem is jut eszembe, a többi, akit kedvelek (Hemingwai — i-vel, — Maugham) már halott.

— Azokat az újságokat olvasom, amelyeket a könyvtár járát, *Magyar Szó*, *Hét Nap* (betűvel). Érdekel a politika bár nem foglalkozom vele.

— A *Hidat* várásoltam még tavaly is, de az idén elhanyagoltam. Épp a felsoroltak miatt. Az *Új Symposium* ugyanezért nem olvasom.

— A moziműsor rettentő, mind cowboj filmek (j-vel), pornográfia, limo-

nádé, hogy tovább ne is soroljam. Ide nincs senkinek beleszólása, mert azokat a filmeket küldik, amelyek ...ban „jól mentek”.

— Amilyen műsorral a szabadkaiak vidékre járnak, nem a legjobb. Természetesen ők is nézik a kasszasikert, ezért könnyű darabokkal jönnek. Merem állítani, hogy ha az Ember tragédiájával vagy az Isten, császár, paraszt-tal jöttek volna, lett volna olyan sikerük, mint a Luluval. A falu sem olyan elmaradott már, különösen itt, ahol lehet nézni a magyar tv adásait és van sok komoly darab. Végül már unalmassá vált a sok limonádé, és csak hetvenen jelentek meg az előadáson.

Lakásomban reprodukciók vannak Veronesétől, Paul Saban-tól, Leonardo da Vincitől, Mikelangelőtől (k-val).

— Ha betévedek ...ba és van tárlat, benézek. A régi festők közül tetszik Gogen (o-val és e-vel), Van Gogh, a modernekből Picasso, a magyarok közül Benczúr Gyula.

— Semmilyen szerepem sincs a falu kulturális életébe, bár benne vagyok a kultúratanácsban, sohasem éltem „tisztiséggel”. Nincs mikor.

— Nem tehetek semmit, nincs aki meghallgatna.

— A községi vezetőknek előbb el kellene végezni a nyolc osztályt és azután basáskodni mások felett és válogatni meg a művelődés útjait. Szerintük legyen az jó sikamlós, krimi minél több halottal, minél több trágársággal és netek, művelődjete!

— A tanítókon kívül nincs is valójában értelmiség, mert akik a szövetkezet irodájában vagy a községházában dolgoznak, még nyolc osztályuk sincs. Amelyiknek pedig van, nem idevaló, hanem utazik. Az itt maradottaknak az a kedvenc szórakozása, hogy beülnek a tizenhat kocsmá egyik zugába és isznak meg kártyáznak, ezerekre, hadd lássa a világ, mennyi van.

— Úgysem beszélék ilyen dolgokról senkinek, és most szinte jólesett mindezt leírni, amin eddig csak magam rágódtam.

Most bizonyosan lefestettem magam valami begyepesedett falusi pedagógusnak, aki csak a csirkeneveléshez ért (lásd falusi entelettüell — végén a két l-lel! — vita), de szeretném, ha ezt a véleményt eloszlatná rólam. Nem vagyok én éppen olyan maradi, csak nem tűröm és nem is értem a modern művészeteket. Érdekel minden, ami körülöttem történik, mindent elfogadok, ami új, de nem válogatás nélkül. Van sok modern vers és próza, ami nekem is tetszik, van modern festményem stb. Én is a huszadik században élek, és ezt tudomásul is veszem, nem sírom vissza Jókayt (y-nal), de azért nem ünnepelem Tolnaiékat sem. Valahogy ezt nem tudom bevenni. Néha már erőszakkal olvastattam magammal egy-egy ilyen művet, de nem sokáig tudtam elszenvedni, olyan voltam, mint a gyerek, akit spenóttal tőnnek erőszakkal. Nem tudtam megérteni és főleg élvezni, hiába próbáltam mindenképpen figyelni és beszügerálni (egy g-vel) magammak, hogy az szép és élvezetes. Nem sikerült. No, de most már nem tartom fel az én filozófiámmal van más levél is az enyémen kívül.

4.

ÉRDEKLŐDÉSI KÖRÖK, ÍZLÉS

Ezek voltak a lélek vonulatai, melyek után — a teljesség, az emberi természetrajz teljes bonyolultsága érdekében — a szellem izohipszáinak kell következnie. A lélek argumentumai és a szellem birodalma együttesen teszik lehetővé vizsgálódásunk pontosabb, több oldalról szemlélt és megmutatott összképét.

A fentebb leírt, csiszolás, szépítés, de ugyanakkor egyes mozzanatok célzatos hangsúlyozása nélküli vallomások, legkellemetlenebb és legkellemesebb emberi élmények — a háttér — és az itt következő érdeklődési körök, igényszintek kiegészítik egymást meg a művelődés szempontjából a legfontosabb poszton álló emberekről, a magyartanárokról alkotott összképet, melynek megrajzolása érdekében a könyv, az olvasmányok, a kedvelt és becsült írók, a vásárolt és olvasott újságok meg folyóiratok, a tévé-, rádió-, mozi- és színházműsor követésének grafikonjait használjuk fel. Olyan terület feltérképezését vállaltuk ezzel, amelyre nem a tananyag kötelező parancsa, hanem az egyéni, művelődési érdeklődés, az önképzés belső imperatívusa vezeti a magyartanárt. Azon szférák ezek, melyek másoknak talán kizárólag szórakozást jelentenek, a magyartanároknak pedig ezt is, és ennél többet is: biztosabb alapot, tudást, magabiztosságot, sokoldalúságot, lehetőséget, hogy többet nyújtsanak az előírt tantervnél, hogy sohasem legyenek a szellem nyomorékjai, és nem utolsósorban, hogy szinkrónban legyenek a világgal, a szellem történéseivel, közvetítsenek a művészetek és „fogyasztói” között; a kérdezőnek viszont, hogy belenézhesen azokba, akikről pillanatfelvételt készít.

a) Generáliák

A kérdőív első részének néhány kérdésére érkezett — látszólag — személyes vonatkozású adatokból kitűnik: a tizenhat községből jelentkező huszonegy (az említett 24-ből hárman nem válaszoltak az ált. kérdésekre) magyartanár átlag

életkora 32,75 év. A legfiatalabb 23, a legidősebb viszont 47 esztendő. A hét nő és tizennégy férfi közül heten tartoznak a 25—30 évesek csoportjába, négyen a 30-tól 35 évesek közé, hárman-hárman pedig 25 évnél fiatalabbak, a 35 és 40 év közöttiek, illetve a 40 évnél idősebbek közé.

Átlag munkakoruk 8,60 év. Az egyéni munkaévek szélső pontjai, az egy és a huszonöt, köztük tizenegynek van tíznél rövidebb, hétnek tíz és húsz év közötti, kettőnek húsz évnél nagyobb munkakora.

Érdekes megemlíteni, hogy a huszonegy magyartanár 7,85 éve tanít abban a helységben, ahol jelenleg tartózkodik, és ez összevetve a 8,60 munkakorral azt is bizonyítja, hogy főleg olyan emberek, akik nem hívei a költözködésnek, a vándorlásnak, sőt kissé talán könnyen vernek gyökeret, vagy talán inkább nehezen szánják rá magukat a gyökerek feltépésére.

Heti óraszámuk középtértéke 22,7 óra, a szélső értékek viszont a 19 és a 30. (Ez az adat csupán arra szolgál, hogy lássuk, mennyit töltenek osztályban a magyartanárok, hiszen elemi és középiskolában, szakvizsgával és anélkül dolgozó tanárokról egyaránt szó van.)

Ezért az óraszámért a húsz magyartanár összesen 1 922 000 dinárt kap egy hónapban, ami a 74 ezerben és a 115 ezerben feltüntetett extremitások középtértékeként 96 100 dinárt tesz ki. Hárman keresnek hetven és nyolcvanezer, heten nyolcvanezer és kilencvenezer között. Nyolcuk fizetése kilencvenezer és száz-ezer dinár között mozog, míg mindössze ketten kapnak százezernél nagyobb fizetést.

A kérdezettek közül tizennégy nem foglalkozik írással, közülük ketten „már nem”. Kettő időnként, négy magyartanár pedig rendszeresen ír. (Együkük így ír: Lenne néhány témám, de fölélem magam, írásra sem időmből, sem erőmből nem telik.)

b) Tanárok, könyvtárak, könyvek, írók . . .

Mind a húsz magyartanárnak van magánkönyvtára. Ezekben szakirodalom, ismeretterjesztő művek és szépirodalom egyaránt megtalálható. A szépirodalom van túlsúlyban. A legnagyobb könyvállományt beíró tanárnak háromezer, a legkisebbet bejegyzőnek pedig százötven kötete van. Az átlag ezer könyv. A legnépesebb az ötszáztól ezer kötetig terjedő könyvtárak tulajdonosainak táborá.

A tanárok magánkönyvtáraikat évente átlagban mintegy ötven, havonta pedig valamivel több mint négy könyvvel gyarapítják. Tehát fizetésükből körülbelül négyezer dinárt költenek havonta könyvre. (Ennek a megbízhatósága jelentős mértékben függ a szolgáltatott adatok pontosságától.) Többen említik, hogy vásárlóképességüket nagymértékben befolyásolja alacsony havi jövedelmük. Egyik a szűk lakást említi, hogy korlátozza a könyvtár bővítését, másik pedig nem tudja meghatározni, hány könyvet vesz; amennyi tellik rá (így, két l-lel).

Legtöbbjük arra a kérdésre, hogy mi alapján válogat a könyvek közül — érdeklődési körét jelölte meg. Találunk ilyen megjegyzéseket is: szükségleteim szerint, amihez hozzájutok, ötletszerűen, ismertetőik alapján, ami tetszik, kampányszerűen, írók, nevek szerint, ajánlás alapján, milyen könyv nincs meg az iskolakönyvtárban, fel tudom-e használni a tanításban, ami nélkülözhetetlen a korszerű irodalomtanításhoz, nevelési elveim megvalósításához, a hasznosság, időszerűség szerint. Sokan vásárolnak lexikonokat, antológiákat, kézisztórákat. Az új könyvekről a kiadói-bolti jegyzékekből, újságmelléletekből, a *Könyvtájékoztatóból*, a *Könyvbarátok Híradójából* vagy a rádióból értesülnek.

Könyveket főleg akkor vásárolnak, ha falujukba érkezik a könyvbusz, ha nagyobb városba utaznak, ahol van könyvkereskedés. Különös előnyben van

részük azoknak, akiknek községében könyvesbolt van. Ezek vásárolják a legtöbb könyvet, míg azok, akik a könyvbuzsra várnak, főleg „kampányszerűen” gyarapítják könyvtárukat, és lényegesen kisebb választékból kénytelenek szükségleteiket kielégíteni. Többen rendelnek új könyveket közvetlenül a könyvosztálytól, vagy vásárolnak ismerőseik, barátaik útján. Néhányan említik, hogy magyarországi kirándulásaik alkalmával vesznek könyvet, így olcsóbb.

A válaszadó magyartanárok kedvelt írói között az ábécé minden betűjére akad több magyar és idegen ajkú alkotó. A legtöbbször Németh László, Déry Tibor, József Attila, Radnóti Miklós, Tamási Áron, valamint Hemingway és Steinbeck neve fordul elő. A vajdaságiak közül Sinkó Ervin, Major Nándor, Fehér Ferenc és Csépe Imre áll a ranglista csúcásában. De egyszer-egyszer Sartre, Jevtusenko, Zilahy, Szakonyi, Sánta Ferenc és Bori Imre neve is megtalálható. Teljes mértékben hiányzanak a modern hazai és világirodalom képviselői meg a jugoszláv írók. Többeknek nincs kedvelt írójuk, vagy nem tudnak határozni — „sokat kedvelek” —, egyik pedig rossznak tartja a kérdést, de azért kimerítő választ ad.

A „miért”-ekre ilyen válaszok érkeztek: „tetszik állásfoglalásuk, a problémákkal való bátor szembenézésük, a hagyományokkal sem szakító modernségük” (Illyés Gyula, Déry Tibor, Hemingway, Shaw), „ráménős verseiért” (Majakovszkij), „fájdalmas lírájáért” (Lorca), „merészségükért” (Orkény István és Mocsár Gábor), „valóság üstökön ragadásáért” (Németh István), „maró gúnyáért” (Swift), „Németh László, mert szerzteágazó érdeklődésével, kutató, elemző szellemével rokonának érzem magam” (!), Illyés Gyula, Váci Mihály, Nagy László „sok engem is izgató kérdésre válaszolnak, kérdést boncolgatnak”, „stílusáért” (Fekete István), „azok, akik használni merik a dinamitot” (Petőfi-től Némethig).

Arra a kérdésre, hogy műfajok szerint állítsák össze a mai magyar és világirodalom legjelentősebb képviselőit, így rangsoroltak:

Mai magyar irodalom:

Költészet: Illyés Gyula, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Nagy László, Váci Mihály (hol így, hol Váczy!), Benjamin László, Simon István, Kassák Lajos, Csoóri Sándor, Buda Ferenc, Garai Gábor.

Próza: Déry Tibor és Németh László egyforma pontszámmal, majd utánuk Sánta Ferenc, Tersánszky Józsi Jenő, Tamási Áron, Fejes Endre, Veres Péter, Szabó Magda, Cseres Tibor, Sinkó Ervin, Fekete István, Mesterházi Lajos, Illés Béla.

Dráma: Illyés Gyula és Németh László vezet, de itt található Tabi László, Hubay Miklós, Csurka István, Zilahy Lajos, Háy Gyula, Doboz Imre, Gyárfás Miklós, Tamási Áron, Orkény István, Mesterházy Lajos, Darvas József, Karinthy Ferenc neve is, sőt Sarkadit is említi egyikük, de nem Imrének, hanem Ferencnek. Néhányan a kért öt-öt író helyett csupán két-három drámaírókat említenek.

Értekező próza: Itt a legnagyobb a zűrzavar: Németh László után Czine Mihály, Bori Imre, Lukács György, Abody Béla, Kardos László, Király István, Bóka László, Pándi Pál, Féja Géza, Trencsényi-Waldapfel Imre, Fenyő István, Bányai János, Komlós Aladár, Sötér István neve bukkan fel szinte véletlenszerűen.

Többen senkit sem említenek. Nem ismerik ezt a területet?

Világirodalom:

Néhányan említenek csak több nevet, adnak komplett öt-öt alkotóból álló névsort. Egyetlen magyartanárral sorolt fel értekező prózával foglalkozókat; Jean-Paul Sartre, Stefan Zweig, Luis Aragon, Lukács György, Ernst Fischer, Roger Garaudy (!).

Költészet: Jevtusenko, Auden, Grass, Dylan, Enzensberger, Jeszenyin, Cocteau, Aragon, Eluard, Becher, Neruda, Eliot, Frenaud.

Próza: Hemingway, Camus, Steinbeck, Moravia, Sartre, Faulkner, Solohov (egyszer így: Solochov), Traven, Andrić, Duras, Zweig, Mauriac, Perl Back.

Dráma: Arthur Miller, Sartre, Max Frisch, Friedrich Dürrenmatt, Ionesco, Tennessee Williams, Shaw, O'Neill (egyszer egy l-lel).

Így okolják meg részleges (hézagos?) vagy teljes válaszaikat, az egyéni ízlés alapján felállított jegyzéküket: „Jártasság híján nem adhatok érdemleges választ.” „Döntsek el a kritikusok.” „Annyira nem ismerem a mai világirodalmat, hogy állást tudjak foglalni (Brecht, Sartre, Solohov és Jevtusenko nevét említ).” „A mai világirodalom képviselőit még nem nagyon ismerem, csak néhányat említenek, akikről olvastam és tetszettek: Artur (h nélküli) Miller, Tennessee Williams, Jean-Paul Sartre, Camus, Moravia, Max Frisch, Dürrenmatt.” „Talán Sartre az, akit ismerek, más nem is jut eszembe, a többi akit kedvelek (Hemingway, Maugham), már halott.” „Az utókor dönti el majd, kik a legnagyobbak, a lírában elolvasom, ami a kezembe kerül, de nem foglalkozom különösképpen vele. A prózairodalom jobban érdekel. Kedvelem Steinbeck, Hemingway, Sartre, Faulkner, Solohov írásait, ezeket sorolom a legnagyobbak közé. A drámában Arthur Miller, Tennessee Williams, Brecht a kedvencem.” „Nem szeretem, ha vizsgáztatnak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem olvasom a világirodalom nagyjait. Könyvtáramban — nemcsak mint szellemi cicoma — ott sorakoznak a legmodernebb költők és írók könyvei, de hogy ki a legnagyobb köztőlök, erről őszintén soha nem gondolkoztam.” Egyikük megelégszik Johannes Becher, Franz Werfel, Bertold Brecht, másikuk Sartre, Moravia, Miller, Remarque, harmadikuk pedig Brecht, Jevtusenko, Moravia, Dürrenmatt nevével.

Nem nehéz észrevenni, hogy főleg a köztudatban forgó nevek kerültek bejegyzésre, néhol meglepő, hogy csak a kötelező olvasmányok szerzőit sorolják fel (ismerik?). Ritkán fordul elő egy-egy kevésbé használt, befutott név. Kétségbeejtő az a káosz, amely iskolás felkészültségről, tudásról vall („dicséretes, hogy fel kívánja térképezni az irodalom és a közönség közötti senki földjét a jelzett művelődés-szociográfiai tanulmányában, de hogy ez a szóban forgó kérdőívre adott feladatok alapján lehetséges lesz-e, illetve reális lesz-e az a kép, az más kérdés, mert ugyebár mi sem könnyebb, mint elővenni az Irodalmi Lexikont vagy egyéb szellemi segédeszközt és megválaszolni az indiszkrétébb kérdéseket, hisz ki bolond magáról szándékosan kiállítani a szellemi szegénységi bizonyítványt akkor, ha jólfelkészült és a kultúra ügyéért élni-halni akaró kultúr apostol pózában is tetszeleghet — mások előtt”). A világirodalom sztereotip, illetve nem-ismerete már-már krónikus. Mivel magyarázhatjuk ezt: tájékozatlansággal, lustasággal vagy azzal, hogy a főiskolai, egyetemi oktatás valóban nem adott teljes „műsort”? (De itt kívánczok emléítésre, hogy a válaszadó magyartanárok közül mindössze ketten vásárolják — olvassák? — a *Nagyvilág* című világirodalmi folyóiratot.) Hogyan értik meg az ilyenek a modern verset, az abszurd drámát? Miért nem érdeklik őket a modern értekező próza új irányzatai? Hallottak-e már a strukturalizmusról, az ontológiáról stb.

Mit mutatna még a filozófiai irodalom ismeretének kutatása? Vagy mindezért talán a magyarországi fordítóirodalom viszonylagos lemaradása vagy inkább tartózkodása okolható, mert valószínűleg főleg anyanyelvükön olvasnak, követik a világirodalmat a magyartanárok?

Érdekes megfigyelni, milyen válaszok érkeztek ebbe a kérdéskörbe tartozó utolsó kérdésre: milyen könyvet olvasott utoljára?

A válaszok (az alábbiakban, az eddig és ezután is minden belső — irányzatokat, értékeket, egyéb beosztást követő — csoportosítást nélkülöznek): Steinbeck: *Érik a gyümölcs*; Déry Tibor: *Ítélet nincs*; Szabó Lőrinc verseit; Gyárfás Miklós: *Tanuljunk könnyen és gyorsan drámát írni*; Somogyi-Tóth Sándor: *Próféta voltál, szívem*; a *Jókedvű magyar irodalmat*; Gáldi László: *Ismerjük meg a versformákat*; Kazantzakis: *Zorba, a görög*; Stefan Heim: *Keresztes vitézek*; Maugham: *Színház*; Végel László: *Egy makeró emlékiratai*; Illyés Gyula: *Dőlt vitorla*; Horváth Mihály: *Romantika*; szakkönyveket: *Az irodalom tanítása, Az irodalomelmélet tanítása az általános iskolákban*; *Szép magyar szó*; *Helyesen, szépen magyarul*; Sartre drámái; éppen Dante volt a kezemben legutoljára; módszertani szakkönyveket; Makai Gusztáv: *Irodalomtanítás*; *Körkép 1967*; Remarque: *Szerelem és halál órája*, Roger Gal: *Hol tart a pedagógia*; Weöres Sándor: *Merülő Saturnus*; Szerb Antal: *A világirodalom története*; Gilber Kuhn: *Az esztétika története*.

Ez a kép is éppen olyan vegyes, mint az előbbieket. Hiányzik ugyan Mikszáth és Jókai, Balzac, Tolsztoj és Zola, de még nem található meg Beckett, Ionesco, Pinter, Updike, Kerouac, Salinger, Semprun, Capote, Mrozek, Rozewicz, Grass, Krleža, Popa, Bulatović, Konstantinović, Füst Milán, Kassák, Pilinszky, Mészöly Miklós, Mándy Iván, Hernádi Gyula neve vagy egy-egy könyve sem.

A fent felsorolt írók és művek iskolás, leokoszerű ismétlődése azt a gyanút is felébresztheti bennünk, talán valóban a tankönyvek tartalomjegyzékéből, szöveggyűjteményekből kerültek ki a kérdésekre adott válaszok, ami minden bizonyító adat ellenére is eleve abszurdumnak kellene hogy tűnjön.

Külön feladat lenne, a teljesebb kép érdekében, megkérdezni, a válaszokból kimutatást készíteni az utolsó néhány olvasott könyvről, ifjúsági könyvekről, arról, hogy melyik négy-öt szakkönyv nyerte meg különösen a tetszésüket. Emellett ólszerű lenne feltérképezni a szakirodalommal való ellátottságot is.

c) ... újságok, folyóiratok ...

A megkérdezett magyartanárok közül kettő kivételével mind rendszeresen vásárol napilapot, azaz a *Magyar Szót*. Egyikük a könyvtárban olvassa el, a másik pedig csak időnként, főleg vasárnap vesz újságot. A *Magyar Szó*n kívül a hírlapok közül még a *Politika* és a *Večernje novosti* szerepel a jegyzékben egyszer-egyszer. Ami érthető is, hiszen havi jövedelmükből nemigen engedhetik meg maguknak két napilap rendszeres járatását.

A hetilapok közül a *7 NAP* a listaelső, kilencen veszik rendszeresen ezt a szabadkai újságot, egyikük pedig csak időnként. A *7 NAP* népszerűsége valószínűleg változatosságával, a magyarországi tv- és rádióműsort is tartalmazó terjedelmes mellékletével és könnyed olvashatóságával magyarázható. (Nem hagyhatjuk azonban említés nélkül, hogy a *7 NAP* kilenc olvasója közül öten nem tudták helyesen leírni kedvelt és rendszeresen olvasott hetilapjuk címét, Hét Napnak írták, sőt egyikük egybeírta: Hétnap.) A *7 NAP* után a *Képes Ifjúság* következik nyolc állandó olvasóval a húsz közül, a *Magyar Képes Újságot* öten, a *Jó pajtást* négyen, a *Dolgozókat* ketten rendszeresen, egyikük pedig néha olvassa. De említésre méltó, hogy négyen olvassák a *NIN*-t és hár-

man a *VUS*-t. A mellékelt válaszokból láthatjuk még, hogy hárman járatták a *Ludas Matyit*, az *ÉS*-t és talán szintén ebbe a kategóriába sorolható *Egészséget*. Míg a *Tükörnek*, *Magyarországnak* és az *Ország-világnak* egy állandó olvasója van a húsz magyartanár között. Érdekes lejegyezni egy véleményt, mely szerint „a napi- és hetilap is folyóirat”, noha nyilvánvaló, hogy két különböző kiadványtípusról van szó: az előbbieket időszzerűsége, vagy legalábbis hetenkénti összefoglalásra törekednek, a folyóirat pedig a „hírlap és a könyv közötti átmenetet jelentő publikáció, mely nem a napi eseményekkel foglalkozik”. A fentebb idézett véleményt az sem menti, hogy kollégánk „a rovatok alapján” nevezi folyóiratnak a napi- és hetilapokat. Nyilvánvalóan fogalomzavarról vagy eredetiségkedésről van szó.

A napilapok friss értesültséget nyújtanak, a folyóirat viszont — világra tekintő nyitott ablakokként — a szakma, a tudomány vagy a szórakozás területről közölnek tanulmányigényű írásokat, vagy pedig a legújabb szépirodalmi alkotásokat jelentetik meg. „Egyrészt azért veszem a folyóiratokat, hogy figyelemmel kísérhessem a legújabb írásokat, másrészt viszont szakmai tudásom gyarapítása végett” — írja az egyik kérdezt, s ezzel fejezi ki legteljesebben a folyóiratok szükségét.

A művészeti kritikai folyóiratok közül öt *Kortárs*, két-két *Új Írás* és *Nagyvilág*, egy-egy *Kiskunsg*, *Letopis*, *Forum* kerül havonta a kérdezettekhez. Ezenkívül négy magyartanár a *Magyar Nyelvőr*, ketten a *Magyar Nyelv* és egy-egy pedig az *Irodalomtörténeti Közlemények* meg a *Fimska kultura* rendszeres előfizetője. A szigorúan vett szakmai, pedagógiai kiadványok közül a *Magyartanítás* a legnépszerűbb, összesen 14 darabot vesznek belőle. A *Školski životból*, *A Tanítóból*, a *Köznevelésből*, a *Család és Iskolából*, a *Pedagógiai Szemléből* hármat, a *Prosvetni pregledből*, a *Pedagógiából*, valamint a *Nastava i vaspitanjeből* egy-egy talál havonta gazdájára.

A válaszadók közül nyolcan vásárolják a *Hidat*, heten meg az *Új Symposiont*. Ezenkívül a két vajdasági magyar folyóiratot néhányan a könyvtárban olvassák — feltehetőleg csak időnként —, néhányan néha vásárolják, de a többségük egyáltalán nem találkozik ezzel a két kiadvánnyal, ami mindenképpen megengedhetetlen viszonyulás, közöny a hazai irodalom iránt.

Az egyik kérdésben az iránt is érdeklődtem, miért járattak, olvasnak egy-egy folyóiratot? A már idézett vélemény mellett ilyen válaszokat kaptam: „A miért felesleges, nem tudok rá felelni”; „munkámhoz szükségesek”; „az egyik mint tudomány, a másik mint szakma érdekel”. A többiek nem feleltek a kérdésnek erre a részére.

d) ... rádió, tévé, mozi ...

Azért sorolom egy alcím alá a rádiót, a tévét és a mozit, mert ezekből szinte minden háztartásban vagy éppenséggel minden helységben van. A válaszokból kitetszik, hogy a rádiót kevesen hallgatják több órán át napi rendszerességgel. Nincs idejük rá, ritkán kapcsolják be a rádiót külön egy-egy adásért, inkább azt hallgatják, ami épp műsoron van akkor, amikor otthon tartózkodnak. Talán a Rádióiskola adásai képeznek kivételt. Ezen kívül azonban mindannyian főleg zenei és irodalmi adásokat hallgatnak. Csak egy magyartanár írta, hogy mindig hallgatja a rádiót, ha otthon van: „A rádió az én társam”. Szinte kizárólag csak Újvidéket, Belgrádot, Kossuth és Petőfi Rádiót hallgatják.

A tévé gyorsan terjedő népszerűségét igazolja, nemcsak hogy mindannyian nézik a műsorokat, hanem egy kivétellel mindnek van is saját készüléke. A tévé hatalmas konkurrenciát jelent a mozinak. („Nem járok moziba, mióta

tévénk van.”) Ezt bizonyítja, hogy a huszonegy pedagógus nagy része miért nem jár moziba vagy csak igen ritkán, évente néhányszor: „ha jó filmet vetítenek”. Általában nem hagyják említés nélkül, hogy a helyi moziműsor túlnyomórészt csak a forgalmazók, a mozivállalatok kommerciális igényeit szolgálja. Csak egyetlen helységben találják kielégítőnek a moziműsort, ott, ahol „a nézők tanácsa válogatja a filmeket”, s „több pedagógus, köztük a magyar szakos tanár is tagja a tanácsnak”. A kisebb helységekből attól függ, hogy melyik film kerül bemutatásra, hogy mit „küldenek a központból” — valószínűleg a kommunaközpontból.

A mozitól való idegenkedésnek a tévé nyújtotta előnyök mellett nyilván az is oka, hogy közönségünk rendetlen, trágár szavakkal kommentálja a filmeket, és a pedagógus irtózik az ilyen légkörtől.

e) ... *színház* ...

Színházba akkor járhat a vajdasági közönség zöme és köztük a magyartanárok is, ha a Szabadkai Népszínház vagy egyéb magyarországi állandó társulat (Déryné Színház), esetleg egy-egy ad hoc csoport látogat községükbe. Az újvidéki Szerb Népszínház csak a nagyobb helyeken, a zombori, a zrenjanini, a verseci, a Szabadkai Népszínház horvát társulata pedig székhelyük közelében vendégszerepelnek. A vidéken dolgozó pedagógusok ritkábban nézhetnek színelőadásokat a nagyobb, színházzal rendelkező központokban. A közlekedési lehetőségek és a napi elfoglaltság is gátolja őket ebben. Néhányan tevékenykednek az amatőrszínházakban, többen csak látogatják a műkedvelők előadásait. Ami pedig mindennél meglepőbb, hogy a huszonegy magyartanár közül tízen igen ritkán járnak színházba („itt nincs lehetőség”, „nincs módom”, „kevés a szabad időm”, „egy magyar szakos tanárnak nagyon sokszor este is van munkája”), öten-öten pedig mindig, ha alkalmuk van, vagy pedig sohasem mennek színházba.

f) ... *képzőművészet, zene* ...

Pedagógusaink lakásában, érthető, különösen értékes eredeti képzőművészeti alkotások nincsenek. („Ilyen jól még nem megy a dolgom.”) Főleg barátok, amatőr festők munkái, gyermekrajzok, rézkarcok találhatóak. De szép számmal van, mégpedig a legkülönbözőbb ízlést prezentáló vagy éppen ízlésbeli kialakulatlanságról tanúskodó mindenféle és -fajta reprodukció. Örvendetes azonban, hogy főleg nagymesterek műveinek lenyomataival találkozhatunk, de akad nem egy kétes értékű munka, sőt giccs is.

Íme, minden rendszerezés nélkül a festők névsora: Csontváry, Csók István, Székely Bertalan, Cézanne, Ács, Andruskó, Bálint, Zoran Petrović, Bálizs Mihály, Rudnay, Repin, Rubens, Veronese, Paul Saban, Leonardo da Vinci, Michelangelo, Degas, Picasso, Szinyei-Merse Pál, Ferenczy Károly, Munkácsy Mihály, Mészöly Géza, Glatz Oszkár, Szkrabány Viktor, Gulácsy, Goya (kétszer Goja, j-vel), Hollósi, Bassi, Pissaro, Van Gogh, Benczúr Gyula, Gauguin.

Ha kedvenc festőik után érdeklődünk, akkor főleg a lakások falán függő képek készítőit jelölik meg. Ez jelentheti azt is, hogy csak olyasmit vásárolnak, ami nagyon tetszik, de ugyanakkor bizonyos szélesebb körű képzőművészeti tájékozottság hiányát is bizonyíthatja. Ki kellene vizsgálni, melyik variáns van túlsúlyban.

Hangversenyre, valóban objektív körülmények miatt, nagyon kevesen és ritkán járhatnak. („Ha nagyobb városban jut rá időm, annál többet hallgatok

komolyzenét: Bach, Vivaldi, Haydn, Beethoven”, „hol, mikor?”, „...i zenei estekre bejárok, főiskolás koromban bérletem volt az operában”, „nincs lehetőség”, „nincs módomban”.) Zenei élvezetet elsősorban ezek szerint a rádió, néha a lemezek és magnó nyújtanak. A huszonegy magyartanár kedvenc zeneszerzői: Chopin, Bach, Berlioz, Bartók, Kodály, Verdi, Gershwin, Erkel, Rossini, Liszt, Bizet, Kozma. Ezenkívül néhányan említik a népdalokat, és egyikük a dzsesszt is.

Nincs ebben némi tetszelgés? Nehéz eldönteni.

Ehhez a fejezethez kívánczodik még, hogy szinte kivétel nélkül látogatják a tárlatokat, ha van rá módjuk, ahol pedig művésztelep is működik, ott rendszeres képtárjárók a magyar szakos tanárok.

Ide kell talán még sorolni a múzeumlátogatásokat, a hosszabb tanulmányjellegű bel- és külföldi utazásokat, és tanulságos lenne megkérdezni, hogy egy-egy úton milyen kulturális intézményt vagy rendezvényt tekintettek meg.

Még egyszer elengedhetetlenül fontos hangsúlyozni, hogy sok esetben a vidéki, falusi élet sivársága, eseménytelensége, több esetben pedig a korlátozott anyagi lehetőségek akadályozzák meg a magyartanárokat, hogy tágítsák műveltségük horizontjait.

A felmérés teljességéhez nélkülözhetetlen lenne ismerni a községi, iskola- és tanári könyvtárak pontos helyzetét, a tantestületbe és a könyvtárakba érkező folyóiratok jegyzékét, s azt, hogy a magyartanárok közül hányan használják ki az így adódó lehetőségeket. Ugyanakkor azonban mindez az önképzés szükségyszerű tartozéka is, és a fogyatékoságok az önművelés igényének hiányát bizonyíthatják elsősorban. Mert bármilyen körülmények között élünk is, mindent meg kell tenni a maximális lehetőségek megteremtésére, hiszen hivatásuk célját az a paradoxon fejezi ki legtalálósabban, amely így hangzik: a tanárnak többet kell adnia, mint amennyit ő tud. A magyartanárnak pedig minden pedagógus közül a legtöbbet kellene nyújtania.

5.

A MAGYARTANÁR ÉS A VAJDASÁG

A Vajdaságon ez esetben kizárólag a kultúrát értem, irodalom szakosokról lévén szó, főleg a vajdasági irodalom iránti viszonyukat, erről az irodalomról és képviselőikről alkotott véleményüket. Ha már azt próbáljuk körvonalazni, hogy milyen ember a magyartanár, akkor elengedhetetlenül szükséges a közte és a környezete közötti kapcsolat vizsgálata is. Szemlélődésünk sajátos voltát jelenti, hogy nem általában a vajdasági ember és a vajdasági kultúra közti viszonyt vesszük szemügyre, hanem a magyartanár és a vajdasági kultúra kapcsolatát kutatjuk.

Az előbbi fejezetek során, főleg pedig a vallomásokat, interjúkat tartalmazó részben több megjegyzést olvastunk a vajdasági irodalomról. Ezeket ezúttal nem ismétljük meg. Helyettük álljanak itt a kérdőívnek vajdasági vonatkozású kérdései:

9. Vásárolja-e a vajdasági irodalom új könyveit?
 10. Mi a véleménye Burány Nándor, Herceg János, Bori Imre, Major Nándor, Tolnai Ottó, Varga Zoltán, Csépe Imre vagy Végel László legutóbbi könyvéről?
 11. Rövid jellemzése a vajdasági irodalom jelenlegi állapotának.
 17. Vásárolja-e a *Hidat* és az *Új Symposiont*?
 19. Mi a véleménye a magyar újságainkról és külön a kulturális rovataikról meg mellékleteikről?
 21. Véleménye az Újvidéki Rádió ön által hallgatott adásairól.
 22. Mi a véleménye a hazai magyar tv adásairól, külön a Körképről?
 26. Véleménye a Szabadkai Népszínházról, ennek műsoráról.
- Érdekes és érdekes sorrendben elidőzni mindegyik kérdésnél.

Ketten igen, öten nem, öten igen, de fenntartással („Herceg Jánosét, Major Nándorét, Debreczeni Józsefét, Fehér Ferencét igyekszem megvenni, persze nem mindig futja a költségvetésemből”; „Inkább a fiatal generáció művei érdekelnek”), legtöbbször pedig csak ritkán, elvétve („igen ritkán, az iskolakönyvtárnak azonban megveszem a vajdasági könyveket, a magam számára dr. Bori Imre tanulmányköteteit meg szoktam venni”; „nagyon ritkán, főleg író-olvasó találkozókon, ahol dedikál is egyben a szerző”, „olykor ezeket is”) vásárolják.

Ezek után nyilvánvaló, hogy arra a kérdésre: mi a véleménye Burány Nándor... legutóbbi könyvéről — ilyen sok negatív, fehér folttal tarkított felelet érkezett: „eddig még egyiket sem olvastam el”; „csak Burány és Bori könyvét ismerem, sokra értékelem, az előbbit mint ígéretes és magas fokú erkölcsi bátorságról valló első komoly próbálkozást, az utóbbit a legjelentősebb vajdasági esszéíró jelentős irodalmi színvonalon mozgó tanulmánykötetét”; „mindegyiküket ismerem, számontartom, vannak vajdasági könyveim, a legújabbak azonban hiányoznak polcaimról”; „Majortól a *Dél* című regényét vettem meg legutóbb, de még nem olvastam. Boritól a Radnóti-köteténél tartok — tetszik — Hercegtől nem tudom, hogy jelent volna meg újabb kötet, Csépe *Alkonyatban* című kötete — bár lehet, hogy nem a legutolsó — tartalmaz néhány szép érdekes írást is. Róla különben az a véleményem, hogy sokszor eltúlozza a népieskedést. A többieket csak újságokból ismerem”; „Sajnos mindegyikről nem tudok véleményt mondani, mert még nem jutottam el addig, hogy elolvassam, Tolnai, Varga, Végel újat jelent irodalmunkban úgy formában mint tartalomban a hagyományos fölé emelkedtek, de azt hiszem, ez nem elég”; „Bori Imre munkásságát igen nagyra értékelem, figyelemmel kísérem Major, Tolnai és Végel írásait”; „Sajnos a felsorolt írók legújabb köteteit még nem olvastam”; „Nem ismerem teljesebben”; „Nehéz egyszólatos véleményt alkotni, Major Nándor utolsó elbeszéléskötete tetszik és Burány Nándor és Varga Zoltán legújabb műveit sokkal jobbnak tartom az eddigieknél”; „Szívesen olvasom őket szabad időmben, de egyszintű véleményt nem adhatok”; „A felsoroltak közül nem mindegyiket ismerem, Csépe Imrét tartom a vajdasági népi élet leghitelesebb ábrázolójának”; „Nem érzem hivatottnak magam véleményt mondani és mindegyiket nem is olvastam”.

A válaszok tájékozatlanság és bizonytalanság mellett főleg a közöny érzetét közvetítik. Óvatosságból-e vagy más miatt, nem vállalkoznak a felsorolt írók műveinek rövid jellemzésére? A dilemmára a következő kérdésre adott köz-helyszerű, nagyobb ismeretet és hozzáértést nélkülöző válaszok sem adnak egyértelmű feleletet.

— Rövid jellemzése a vajdasági irodalom jelenlegi állapotának:

— Egy bizonyos fokú erjedés után mintha nyugalom uralkodna. Az *Új Symposion* bátrabb hangú fiataljai is mintha megállapodtak volna, de kialakulóban van egy újabb fiatal nemzedék csoportja, és ez a jelenség valószínű ismét minőségi változást hoz a vajdasági irodalomba.

— Hézagosságot alapján nem tartom magam illetékesnek még a véleménymondásra sem.

— A legjelentősebb a líra és a kisepika, a regény szárnyait bontogatja, dráma nincs. Irodalmunk erőssége az irányzatok, törekvések sokféleségében van szembeállítva a többi szocialista ország hosszú ideig tartó egysíkúságával, szürkeségével. Az irányzatok összeütközésére, harcára szükség van, kritikánk azonban néha rossz szolgálatot tesz egyes írói törekvések egyértelmű ledorongolásával vagy reklámszerű halálra dicséretével. Sinkót még nem múlták felül.

— Az írók támogatásakor figyelembe kellene venni a vajdasági olvasóközönség struktúráját, igényeit. Ki kinek ír és mit akar? Olyan íróra várunk, akiért a napszámostól az orvosig mindenki rajong, akit megért fiatal és öreg is.

— Jobbára erőlködés (sokszor személyi pörlekedés is), kevés érdeklődő olvasó nélkül.

— Pessimista vagyok, irodalmunk jelenlegi állapota — annak ellenére, hogy már jó néhány évtized áll mögöttünk — még igen kezdetleges és provinciális. Alig van egynéhány maradandóbb, jelentősebb alkotás, ami túlnőtt kereteinken. Igaz, a symposionisták egy kis pezsgést vittek irodalmunkba, de ők viszont csak egy szűkebb rétegnek (vagy a jövőnek) írnak. Szélesebb olvasóközönségünk a háború utáni agitáló, tömegpoézistól megcsömörlött, elfordult, a mától pedig távol áll. Korunk társadalmi problémáitól alkotóink idegenkednek, pedig hiszem, hogy drámának is megfelelő termőtalaj lenne. Az írásban dinamit kell, ez a dinamit nálunk hiányzik.

— Biztató.

— Újat akarunk, nem mindig sikerrel.

— Hiányzik belőle a dráma... a mai valóságunkban is vannak konfliktusok, a vajdasági kisember életéből kellene a drámaírónak meríteni. Hiányzik az ifjúsági regény, pedig...

— A legjobbak nekünk szólnak, rólunk, felismerem benne és megtalálom a mi meglátásainkat és élményeinket, de itt-ott mosolygok is egyesek pózolásain.

— Örömmel tölt el az a tény, hogy a régi nevek mellett szép számmal tűnnek fel fiatalok. Csak hát a fiatalok művei nagyon sok esetben holmiféle izmus-kísérletek. Szívesebben venném, ha ebből a sokszínű, ezerszínű vajdasági televényből fakadnának az írások.

— Téli napsugár (ragyog csak nem melegít) — tehát létezik, de sajnos kevesen élvezik.

— Örömmel veszem tudomásul, hogy itt Vajdaságban komoly irodalmi munka folyik... Egyes íróink tehetségesek, még fiatalok és tapasztalatlanok ahhoz, hogy életművüket megalkossák. Az idősebb generáció érett művek megalkotására képes. Esszéistáink néha olyan magas irodalmi szintű elmefuttatásokat végeznek, hogy az olvasók nagy táborra nem tudja nyomon követni őket. Szeretem a modern verseket, ha nem csak modernek és ha van mondanivalójuk, ha gyönyörködtetnek, magukkal ragadnak és nemcsak válaszfékes kifejezések halmozai.

— Ennek a jellemzésére sem Bori, sem Major sem Szeli nem vállalkozott még eleddig, holott ők esztéták. Miért éppen a kérdőív jobb sorsra érdemes kitöltője kapja ezt a megbízatást? Hiszen még az sem tisztázott: van-e vajdasági irodalom?

— Halva születik itt minden — mondta saját helyzetét, magányát érzékeltetve az egyik magyartanár, ugyanakkor azonban az is igaz, hogy a sivárság megszüntetésén a pedagógusok közül is kevesen munkálkodnak önzetlen érdeklődéssel, önmagukat nem kímélő szorgalommal, minden szélmalomharcot feledő törhetetlenséggel, állhatatossággal.

A középiskolai irodalomkönyvek megjelenése alkalmából írt hosszabb körül-

tekintő méltatásában Sinkó Ervin így jellemezte a vajdasági kulturális viszonyokat:

— Engedtetsek meg nekem egy kellemetlenkedő vallomás: néha kételkedem benne, hogy a vajdasági magyarság kulturális élete — vagy az, amit úgy neveznek — valóban kulturális és valóban élő-e. Pontosabban: olykor úgy rémlik nekem, hogy van a Vajdaságban egy maréknyi fiatal, öregebb meg öregember, kiknek szívügye a kezdeményező szép szó és a bátor gondolat — afféle barlanglakók, de körülöttük dermesztően visszhangtalan részvétlenség, maga a tunya közöny terpeszkedik süketen a szép szóra, a bátor gondolatra.

Visszhang, irodalmi közvélemény nélkül nincs és nem is lesz irodalom. Ugyanígy a *színház* sem élhet légtüres térben.

Ehhez tartozik: a *tévé* szerkesztőségéhez, tőlük tudtam meg, eddig, tehát majd egy év alatt, egyetlen magyartanár sem írt levelet, nem mondta el észrevételeit, véleményét, sőt a kérdőívre érkező válaszok bizonyítják, hogy igen kevesen nézik ezeket az adásokat. Bár tudjuk, hogy a iközvetítések időpontja nem a legmegfelelőbb, noha ez nem lehet az elutasítás érve, no meg az sem, hogy a magyarországi tv műsora sokkal színvonalasabb.

— *Véleménye az Újvidéki Rádió ön által hallgatott adásairól:*

A rádió népszerű a magyartanárok körében, bár rendszeresen kevesen hallgathatják, és valószínűleg ezért konkrétan leveleikben, válaszaikban sem idéznek kultúrműsorokat, vagy számukra emlékezetes kultúrpolitikai tárgyú cikket. („Hiányzik a kellő alaposág, bátrabb hozzáállás.” „A Rádióposta már nevetéses a sok pro és kontra vélemény miatt.” „A zeneműsor megüti az európai színvonalat.” „Friss hírekben nem marad el.” „Jó.” „A hangjátékok között is kevés a vajdasági írók műve, a kulturális adásokat magyon változatosnak találom, a Muzikaszó — Jókivánság műsorát mellőzném, de tudom, hogy ez sokat jövedelmez a rádiónak.” „Színvonalasak és sokoldalúak.”)

Legpozitívabb az *újságok*hez való viszonyulás és a róluk alkotott véleményük. Sokszor igencsak figyelemre méltó megjegyzéseket küldtek válaszként. Tehát ezt mindennél nagyobb mértékben ismerik. „Nem rosszabbak, mint más nyelven megjelenő hazai lapok.” „Újságjaink közelebb állnak olvasóinkhoz az íróknál.” „Nagyon »teleírják« őket és semmit sem tartalmaznak. A kulturális rovat alatt nálunk csak a színházat és a filmet értik.” „Dicséretes a szándékuk, de az átlag (falusi) olvasó nem mindig érti meg őket.” „A magyarországi lapokhoz viszonyítva, sokkal vázlatosabbak, tartalmasabbak” — ezt hárman is írták. „Különösen nem vagyok elragadtatva, de remeknek sem tartom. A kulturális rovatokban sok a külföldi anyag.” „Eléggé felületeseek. Elmélyültebb politikai cikket igen ritkán fedezhetek fel bennük, riportjaik sablonosak. A kulturális rovat valamivel igényesebb, de keveset foglalkozik kultúrpolitikánkkal” — az utóbbi megjegyzés aláhúzva. „Jobbak újabban, mint pár évvel ezelőtt voltak. Eleget tesznek a rájuk háruló feladatoknak.” „Időszerű kérdésekről írnak, szólnak a nagyközönséghez, de legyenek színvonalasak is. Ezt a követelményt újabban kielégítik.” „Megfelelőek, de kevesebb nyelvi és helyesírási hibát szeretnék bennük találni.”

Ezek a megjegyzések mindenekelőtt a *Magyar Szóra* vonatkoztathatók, hiszen ezt majdnem mindannyian rendszeresen veszik vagy olvassák.

Így viszonyul huszonegy magyartanár a vajdasági kultúrához, s ha ez csak

nyolcadrésze az egésznek, mégis úgy tűnik, hasonlít a pillanatfelvétel egy esetleges csoportképhez.

Ezek után, éppen ezért, érdekes lehet néhány választ látni arra a kérdésre, amely a magyartanár szerepe után kérdezett községe kulturális életében.

— Nagyon kevés szerepem van, színházlátogatás és újságterjesztés szervezése a középiskolában, korábban könyvterjesztés is, de az utóbbi időben ebbe belefáradtam.

— Vezetőségi tagja vagyok a helyi kultúregyesületnek, foglalkoztam rendezéssel, tartottam irodalmi esteket.

— Időről időre rendezni szoktam modernebb hangvételű, rövid színdarabokat, irodalmi délutánokat.

— Régebben sokoldalú volt (színjátszás, rendezés, népegyletemi előadások, szülők iskolája), ma csak a szülők nevelése, könyvterjesztés, iskolai előadásokon való részvétel, önképzőkör.

— Nem tudom. Egykor azt hittem tényező vagyok mint a Magyar Kultúrkör elnöke. Számos kultúrelőadást rendeztem, s annak is aktív előadója voltam. Ma már rajtam kívül álló okok miatt csak „egy tanár” vagyok.

Az előző részekben levő véleményeket is figyelembe véve az általános képet a semmilyen és a már semmilyen komor, szomorú tónusai jellemzik, nyilvánvalóan jelentős mértékben a környezet hatására. Leszámítva természetesen az önképzőkörök vezetését. (Huszonegy magyar szakos tanár közül csak egynek nincs önképzőkör az iskolájában.) Ez is azt támasztja alá, hogy a diákokkal való foglalkozás mindegyiküknél hivatás, legfőbb elv, hiszen — láttuk — ez jelenti számukra a legfőbb jót.

S mit tesznek a magyar szakosok a falu kulturális életének fellendítéséért? Saját bevallásuk szerint keveset vagy semmit: „Nem lehet, nincs, aki meghallgatna.” „Úgy gondolom, a kultúra terjesztése nemcsak az én ügyem. Elsősorban a község vezetőinek kellene megváltoztatniuk viszonyukat iránta.” „Nem sokat tudok tenni.” „Igyekszem a szülőkre és a tanulókra hatni.” „Mit tehetek?”

Hogy miért van ez így, arra már eddig is láttunk néhány elretentően-síralmas példát, igaz történetet. Ma már a magyartanárok mindegyike főleg csak „egy tanár” — semmi más a faluban, a kisvárosban, a városban. Néhol még ennyi sem.

6.

TANÍTÁS, TANTERV, TANKÖNYV

Több ízben esett már szó a tanári hivatásról, a tanár és az iskola viszonyáról, mivel azonban ez mégiscsak pillanatfelvételünk egyik sarkalatos pontja, szükséges külön is megvizsgálni, kiidézni a válaszokat. Lényegbevágóan fontos tudni a tanárnak az irodalomról alkotott felfogását és az irodalomtanítás szerepéről vallott véleményét.

— *Mi az irodalom szerepe ma?*

— Hiszek az irodalom tudatformáló szerepében és elkötelezettségében. Az irodalom szerepe ma is és mindig: az ember formálása, vagy ha úgy tetszik: teremtése. Nem hiszek az irodalom öncélúságában, sem esztétikai, sem másnemű magabazárkózásában.

— A meggyötört emberiség kikalauzálása a zsákutcából.

— Hogy foglalkozzék a társadalmi kérdésekkel; ne elrugaszkodott elméncedés legyen, hanem a mindennapi ember mindennapi gondjának, bajának, vívódásainak tükrözője, segítője.

— Ma is, mint mindig társadalomformáló szereppel bír az irodalom. A művészetek nem lehetnek öncélúak, viszont a szórakoztató szándék sem mellékes.

— Jellemformáló, léleknevelő, perspektívát, látókört felnyitó.

— A XX. század a technika százada, nem pedig az irodalomé. Mindamellet azon a véleményen vagyok, hogy az igazi irodalmi értékű művek megtalálják útjukat az olvasó felé, illetve az olvasók egy kis tábora felé, s így tudatosítják bennük feladataikat a társadalomban.

— Az irodalom az emberi élet vetülete, szerepe ebből következik. Tükrözze is az emberi életet, s annak minden mozzanatát olyan formában, hogy az tanít-

son, neveljen és szórakoztasson is bennünket. Az utóbbi követelményt igen fontosnak tartom, mert egy unalmas, nehézkes irodalmi művet senki sem olvas szívesen, ha mégolyan jó szándékkal is íródott.

— Világnézetet adnia, eligazítást az életbe — mint általában minden művészetnek.

Így hangzanak azok a meghatározások, amelyek többé-kevésbé különböznek a közismert: „esztétikai élmény nyújtása, tanítás, nevelés” megformulázástól, de amelyek — láthattuk — nem mentesek a régies, lejáratott, sőt naiv definíciók emlékeitől sem.

Ehhez kapcsolódnak azok a válaszok, amelyek azt mondják el, mit tartanak a magyar szakos tanárok *legfontosabbnak az irodalom tanításában*.

— Hogy élvezni és érteni tudják a gyerekek az irodalmi művet.

— A múlt és a ma értékeinek feltárását, szemléletét.

— Hogy az irodalmi mű önmagától hasson lehetőleg, az esztétikai és etikai mondanivalót ne (csak) a tanár hámozza ki.

— A művészetek és a társadalmi fejlődés közötti összefüggés érzékeltetése... az esztétikai hatásnak a nevelésben való hasznosítása.

— Megszerettetni a könyvet és általában a művészeteket.

— Az aljasság kifigurázása.

— Lényegbevágó szerepe van a nevelés terén, az ismeretek bővítésében és egyúttal anyanyelvünk elmélyítésében.

— Az irodalmi mű átértését, gondolati mondanivalójának megértését.

— A szép megszerettetését, az igazi érték felismerését.

— A mű elemzését, az író elhelyezését a korban és a különböző művészeti áramlatok között... irodalmi életünk fejlődésének átfogó áttekintését.

— Hogy tanulóink megismerjék népköltészetünket, nemzeti irodalmunk valamint a világirodalomnak az adott életkorban feldolgozható legértékesebb műveit, az írók életsorsát, nemes emberi jellemvonásait. A tanulók az iskolából kikerülve rendszeres olvasókká váljanak.

— Megtanítani az elemista tanulókat az irodalom olvasására, és ily módon megszerettetni velük az irodalmat.

— A könyv, a betű megszerettetését — az írás tisztelőtét.

Külön figyelmet érdemel az önállóságra nevelés, az olvasás művészetének ki-nevelése és az anyanyelv szépségének feltárása, megbecsülése.

Nyilván nehéz ma irodalmat tanítania „kalandos, háborús filmek és kémtörténeteken nevelkedett, irodalmi műveltséget szerzett fiataloknak”. De nehéz lenne ellentmondani ennek a véleménynek is, talán éppen ezért érdekes szemügyre venni: mennyiben segíti valóra váltani a tanár elképzeléseit a *tanterv*, módosítanak-e rajta, mit s miért, és mi a véleményük a tankönyvekről.

A tanterv és segédeszköze, a tankönyv mindannyiukat a leginkább érdeklő probléma, ezért választak kimerítően, s beszélgetéseinket is szívesen kezdték ezzel a tárgykörrel; látszott, szívügyük.

A tantervet túlnyomórészt csak keretnek, útmutatónak tekintik, amely nagy segítségükre szolgál („pozitív, egyes gyenge pontjait a gyakorlat kiküszöböl-heti”), de többen kifogásolják maximalista voltát, vagy azt, hogy „kevés hozzá az óraszám”. Láthatóan irtóznak attól a magatartástól, amelyik a tantervet dogmának tekinti, s ezzel korlátozza a tanítás, a tanár szabadságát. Ketten azonban úgy vélik, „nem segít, gátol” a tanterv. „Megnehezíti a tanítást mert nem elég konkrét, túlságosan sok szabadságot enged meg, így mindenki a saját elképzelését valósítja meg.” (!!!) Ezek mintha elfeledkeznének arról, hogy emberközelbe hozni az irodalmat nem a tanterv, hanem kizárólag a tanár fel-

adata, s ezt mindenki csak saját hajlama, elképzelései szerint tudja, képes megvalósítani.

Noha a tantervről mondott észrevételeik komolyak, nagyon is indokoltak (nem a dogmatikusokra gondolok), hiszen gyakorló pedagógusokról van szó, amikor a változtatás szüksége, a módosítás fokai, konkrétumai iránt érdeklődtem, szinte kivétel nélkül megtonpantak, látszott rajtuk, alaposan fontolóra vesznek minden javaslatot, mielőtt kimondanák. Ez egyszerre bizonyíthatja, hogy hiányzik belőlük a kreatív szellem, továbbá, hogy érzik, a tantervnek döntő szerepe van munkájukban, de talán azt is, hogy rajtuk igen kevés múlik, nem kérdezik őket úgysem, hiábavaló ezen törni a fejüket. Az esetleges változtatásokat az egyéni érdeklődési körök sugallják (több népköltészetet, több nyelv- tant, a házi olvasmányokat szabadabban jelölni ki, függően az iskolai, községi könyvtárlománytól).

A *tankönyvekre* már sokkal több módosítási javaslatot adtak a magyartanárok. Elismerik, hogy szebbek és jobbak, mint néhány évvel ezelőtt, de nehezményezik, hogy sok bennük az elírás, a helyesírási hiba, „a korrektúra botrányos”. Egyikük szerint: „Nem kimondottan tankönyvek, inkább jó szöveggyűjtemények” (az elemi iskolás tankönyvekre vonatkozik). Meglepő, hogy többen a tantervtől és a tankönyvektől várják, hogy megoldják az irodalomtanítás problémáit, holott csak segédeszközöknek kellene lenniük az alkotó szellemű tanárok kezében. Külön megemlítik, hogy nagyon drágák, „minden új tankönyv merénylet a szülők zsebe ellen”. Ha pedig ehhez hozzácsatoljuk azt a véleményt, hogy a tankönyvek nálunk változnak legtöbbször, két-három évenként, akkor nyilvánvalóan igen súlyos kifogást jelent a nélkülözhetetlen könyvek drágasága.

Ehhez a problémakörhöz tartozik a következő kérdés is: *elmenne-e máshová* (felsőbb fokú iskola, egyetem, szerkesztőség) dolgozni? Nyolcan igennel feleltek, elmennének máshová dolgozni. De a nyolc közül hatan továbbra is a tanügybe, főleg felső fokú iskolába szeretnének jutni. Szándékukban világosan érződik, menekülnének jelenlegi környezetükből, de így csak ketten nyilatkoztak félreérthetetlenül. Ugyancsak ketten tartózkodtak a véleménynyilvánítástól, ők lehet, hogy szívesen elmennének, csak nehezen szánják rá magukat a gyökerek feltépésére, az ismert felcserélésére egy bizonytalan ismeretlenért. Tízen válaszoltak, nem-mel, s beletörődöttség mellett ez az adat mindenekelőtt azt bizonyítja, hogy a tanítást, az iskolát — minden megpróbáltatás ellenére is — jobban kedvelik, hozzáérttek:

„Hivatásom a tanítás. Hívtak már jobb anyagi feltételeket kínálva: maradtam. Hiányozna az osztály, a tanterem légköre, amely életemem.”

7.

ISMÉT EGY „KÍVÜLÁLLÓ” VÉLEMÉNYE

A „kívülálló” — tanfelügyelő, mai szóhasználattal szakfelügyelő.

— Nagyon lelkes emberek a magyar szakosok, örülök, hogy velük dolgozhatnak. Olyanok, akikkel lehet szót érteni, kivált, ha megérik, látják, hogy segíteni akarunk rajtuk, ha javukra munkálkodunk, írjuk jelentéseinket a náluk tett látogatásokról. De nem hallgathatom el, hogy főleg a kisebb helységekben aránylag gyorsan elparlagiasodnak, elszürkülnek, vagy legalábbis stagnál a fejlődésük. Meglepően kevés a kreatív típus, s igénytelenek is. Ezt fájjalom leginkább, de tudom, hogy nem mellőzhetjük az objektív körülményeket sem, a sok előfeltételt, amelyek jelentős mértékben befolyásolják ténykedésüket vagy éppen passzivitásukat. Érdekes lenne alaposan kivizsgálni, milyen feltételek között tanítanak, milyen segédeszközök vannak. Láthatnánk, hogy legtöbbjük próbálkozásai visszhangtalanok maradnak, sőt olykor még munkájuk is lehetlenné válik. Ennek a szélmalomharcra emlékeztető létküzdelemnek viszont igen nagy szerepe van az elszürkülést kiváltó igénytelenségben, a befelé fordulásban, az elfáradásban. Tanulságos megfigyelni, hogy egy-egy szemináriumon mennyire „átválnak”, felélénkülnek, magukra találnak, hevesen vitatkoznak — érzik az érdeklődő, éltető közeget maguk körül.

8.

ÖSSZEFOGLALÓ HELYETT KITEKINTÉS

Így vallanak a magyartanárok és a róluk nyilatkozó két „kívülálló”. Az egy-egy részen belül összemosódó vallomások, riportok, interjúk meg a kapott adatok kimutatásszerű, önmagukért beszélő (az anyag mutassa meg a maga természetét) fejezeteiből kellene kihámozni a valóságot, kikövetkeztetni az általános érvényű összkepet. Miben és milyen mértékben jut kifejezésre a magyartanároknak a bevezetőben említett sajátos szerepük, helyük, hogy közvetítsenek a művészetek és „fogyasztói” között, s, önmagukon átszűrve az újabb és újabb szellemi javakat, formálják környezetüket, vagy esetleg miért nem tudják küldetésüket maradéktalanul teljesíteni.

A válaszok őszinteségét feltételezve könnyen megállapíthatnánk — noha ez a kép a kicsiny bizonyító apparátus miatt nem készülhetett a teljesség vagy legalább a tipikusság igényével —, hogy a tanárok bizony sok helyen érdektelenek, passzívak, visszahúzódnak, hiányzik belőlük az alkotó szellem, önképzésük nem kielégítő — lemaradnak a fejlődésben, szerepük leszűkül, befelé fordulnak, de bármennyire is igaz lehetne — és igaz is — mindez, ha elfelejtenénk mellőlnük a környezet, a háttér, az „objektív valóság”, az erkölcsi és anyagi „támogatás” jelentőségét, akkor következtetéseink egyoldalúak, meglátásaink csak részgazságok lennének.

Ezért kell állandóan szem előtt tartani, itt és egy esetleges terjedelmesebb dolgozatban is:

— Az értelmiség — falun, városban egyaránt — szakbarbár, anyagi, még ha jól szituált is, és közönyös a kultúra iránt. Dolgozik, szépen lakik, jókat eszik, autózik, sok helyen iszik, kártyázik, esetleg csak tévézik. Az értelmiségiekről így ír az egyik szakközépiskolában dolgozó kolléga: „Az iskolában velem dolgozó értelmiségiek közül nagyrészüket az érettségi óra nem vett magyar szépirodalmi művet a kezébe (mérnök, orvos). Tantestületemből senki sem jár

színházba, városunkban majdnem 30 magyar orvos van, de csak kettő jár közülük színházba rendszeresen, esetleg még kettő eljön a magyarországi művészek előadására. Az egyik ismerős mérnököt Németh Lászlóról nem tudta biztosan, festő vagy szobrász. Nem lehet velük egy könyvet vagy tv-filmet megvitatni...” S majdnem mindenütt ez a helyzet, tudósítanak a válaszok. (Tisztelet annak a kevés kivételnek, amely érdeklődő és nem ilyen.) Hogy közvetítheti ilyenek felé az általános kulturális javakat a magyartanárok, aki közben még anyagilag többszörte rosszabbul is áll náluk, „ugyan mi haszna a nagy-nagy műveltségéből”?

Ilyenformán nem beszélhetünk sem az értelmiség (holott minden faluban van vagy 50—100 már középiskolát végzett, tehát részint, formálisan már ide sorolható), sem — más okok miatt — a helyi vezetők művelődés iránti felelősségtudatáról, esetleg csak felelőtlenségéről. Az előbbiek közönyösek, sokszor a cinizmusig érdektelenek, az utóbbiak protokollárisak. Egyre megy — ezek is, azok is csak légüres teret teremtenek a magyartanárok körül.

— De látszik az is, hogy a tantestületekben sincs minden rendjén. Részint a kollégáknak sem érdeke a tömegeket megindító, tömeges kulturális megmozdulások, amelyeket ezenfelül még nem is honorál senki sem, részint pedig, úgy tetszik, nemcsak az egyes falvak lakosságát osztja két részre a múlt átkaként ránk maradt, nemzeteket elválasztó „gránic”, hanem a pedagógusok, sokszor meg épp az igazgatók fejébe költözött be, és von válaszfalakat az elvek és a gyakorlat közé. „A vita, ahogy ezt egy nemrég tanácskozáson, tágabb vonatkozásban, Miladin Gvozdenov megállapította, leginkább anyagi kérdések körül keletkezik. Mihelyt a költségvetésre terelődik a szó, egyre szembeötlőbb vonatkozás nyilvánul meg a tervezett lépésekkel szemben. Azt mondják, sokba kerül a nemzeti egyenjogúság, véleményem szerint, az egyenlőtlenség azonban még többbe kerül” — mondta a tartományi pártbizottság nemzetiségi bizottságának elnöke. Az eszmei-politikai álláspont elvileg világos, de a jogi megfogalmazás fogyatékoságai lehetőséget adnak a „félreértésekre”, „félremagyarázásokra” — visszaélésekre, amelyeket egyesek ki is használnak. (Mirko Čanadanović, dr. Dinko Davidov és Ranko Končar fejtegetései a *Magyar Szó* hasábjain a legpозitivabb viszonyulás szempontjából igen figyelemreméltók, jó lenne minél szélesebb körben ismertetni őket.)

— Amikor kultúráról van szó, nem mellőzhetők az anyagi körülmények sem. Azt, hogy néhol a segédszemélyzetnek is nagyobb a fizetése, mint a tanároknak (l. verbázi vita a tanárok anyagi helyzetéről), vagy „hol végződnek a kenyér- és ruhagondok (hogy egyetemista gyermekeink taníttatásáról ne is beszéljünk), s hol kezdődik valójában a szellemi érdektelenség és betokosodás”.

Nyilvánvaló, ez mind közrejátszik, ha a kultúrára terelődik a szó, ha a művelődés iránti közömbösség vagy a tanárok, elsősorban a magyartanárok passzivitása kerül terítékre.

A fentiek tudatában és ellenére nem hallgatható el viszont, hogy sok esetben mégis éppen a magyar szakos tanárokon múlik, ha több nem, legalább önértéküket meghatározó és növelő önképzésük. Mert minden helyi perpatvar, kellemetlenség mellett be lehet és be is kell kapcsolódni egy nagyobb területet behálózó szellemi áramkörbe, ha ilyesmi nem létezik, teremteni kell. Hány megkezdett kultúrpolitikai, irodalmi, színházi vita vált értelmetlenné már, mert „senki sem reagált”, „senki sem kapcsolódott be”, mert a hozzáértők, a hivatottak, elsősorban a magyartanárok nem hallatták szavukat? Vagy igaz lenne, hogy mégis az egyéniség a döntő szó, legyen bárhol, bármilyen körülmények között is valaki? Igaza lenne Sartre-nak, aki azt mondja: az ember az, amit

cselekszik? A múlt értékei után kutatva, s a jelen érdekében, említi egyik vasárnapi cikkében Bori Imre azt az adai tanítót, aki 1878-ban megírta Bács—Bodrog vármegye máig is legjobb, legteljesebb földrajzkönyvét. Felesleges talán felidézni, hogy milyen körülmények között dolgozhatott Adán az 1870-es években.

Az ilyen jellegű munkák egyik sajátága, hogy elsősorban a változások után kutatnak. Pillanatfelvételemben csak a helyzet vázolására, néhány fehér folt feltüntetésére vállalkozhattam. Megmutatni, amit egyik készséges levélíróm így fejezett ki: „Így van, s hogy így van, abban ludasak vagyunk mindannyian... akiknek a kultúra hordozóinak kellene lenniük... Ha a község minden kultúr-munkása...”

A szociográfiákról azt tartják, hogy leginkább nem azok olvassák, akikről íródtak. Pedig dolgozatomat éppen azoknak szántam, akikről írtam.

FÜGGELÉK

1. Körlevél:

Tisztelt Kolléga!

A művelődési viszonyainkról és állapotainkról szórványosan megjelenő, kivétel nélkül polemikus hangvételű elméleti és személyes tapasztalatai nyomán valószínűleg Ön is felfigyelt arra az áldatlan állapotra, amely tájunkon mind inkább eluralkodik. A művészetek, ezeken belül az irodalom és a közönség viszonya már huzamosabb ideje igen aggasztó. Az okok viszont tudvalevőleg sokrétűek és különböző természetűek.

A márciusi Hídban közölt szociográfiai pályázat kényszerítette ki a végleges elhatározást: egy hosszabb, helyzetjelentés-szerű művelődés-szociográfiai tanulmányban kísérilem meg felmérni és felvázolni ezt a sokágú és bonyodalmas kapcsolatot. Ehhez kérném szíves segítségüket és őszinte közreműködésüket.

Úgy tartom ugyanis, hogy a művészetek—közönség viszonyban a tanárnak, kíváltk pedig az irodalomtanárnak igen jelentős szerep és feladat jut. A tanár munkaköre és kétirányú kapcsolata miatt közvetítő ebben a viszonyban. Mind a művészetekhez, mind pedig a közönséghez szoros szálakkal kötődik. Közvetítő és izlésformáló szerepe van. Ezért gondoltam, hogy a művészetek—„fogyasztók” viszonyt a magyartanáron, a legfontosabb közvetítón keresztül lenne a legcélszerűbb megközelíteni.

Ehhez a munkához kérném szíves segítségüket. Ezt a levelet és a két részre osztott kérdőívet tartományunk 60 magyar szakos tanárának és előadójának küldöm el abban a reményben, hogy hajlandók lesznek válaszolni és elbeszélgetni erről a közérdekű problémáról. Úgy tervezem, hogy mindegyik tanár és előadó ugyanarról beszéljen: irodalomról, környezetéről, hivatásáról és önmagáról; s a hatvan esetből összeálló mozaik feltehetőleg pontos képet ad majd körülményeinkről, embereinkről.

Valószínűleg több kellemetlen, esetleg még ma is bajt okozható esetről kell majd találkozásunk folyamán beszélni. Szeretném hangsúlyozni, tudatában vagyok annak, hogy az ilyen munkához a bizalom és a diszkréció elengedhetet-

lenül hozzá tartozik. Ezt teljes mértékben szavatolom, egészen a név elhallgatásáig, ha a beszélő így kívánja.

Kérem — közérdekről lévén szó —, ne tagadják meg a segítséget, válaszoljanak a kérdésekre (ha esetleg úgy gondolják, hogy közülük néhányra inkább előszóban felelnének, úgy kérem ezt a kérdőíven feltüntetni) és tegyék lehetővé, hogy szeptember és október folyamán ellátogassak Önökhöz. Köszönöm.

Barátsággal üdvözl:

Újvidék, 1968. szept. 2.

K É R D Ő I V

I.

1. név:
2. helység:
3. végzettsége, mikor végzett?
4. életkor:
5. munkakor:
6. mióta tanít a helységben?
7. heti óraszám:
8. fizetése:
9. foglalkozik-e írással, publikálja-e ezeket?
10. iskolájában van-e önképzőkör?
11. elmenne-e máshová (felsőbb fokú iskola, egyetem, szerkesztőség) dolgozni?

II.

1. Véleménye szerint mi az irodalom szerepe ma?
2. mit tart fontosnak az irodalom tanításában?
3. mennyiben segíti valóra váltani elképzeléseit a tanterv?
4. véleménye a tankönyvekről
5. módosítana-e a tanterven, mit, s miért?
6. van-e könyvtára, milyen jellegű, hány kötetből áll?
7. hány könyvet vásárol évente?
8. mi alapján válogat az újonnan megjelent könyvekből?
9. vásárolja-e a vajdasági irodalom új könyveit?
10. mi a véleménye Burány Nándor, Herceg János, Bori Imre, Major Nándor, Tolnai Ottó, Varga Zoltán, Csépe Imre vagy Végel László legutóbbi könyvéről?
11. rövid jellemzése a vajdasági irodalom jelenlegi állapotának:
12. kik a kedvenc írói, miért?
13. véleménye szerint, kik a mai magyar irodalom legjelentősebb képviselői? (5—5 versben, prózában, drámában, értekező prózában)

14. kik a mai világirodalom legjelentősebb képviselői?
(szintén műfajok szerint)
15. mit olvasott utoljára?
16. milyen folyóiratokat olvas, járat, miért?
17. vásárolja-e a *Hidat* és az *Új Symposiont*?
18. milyen napi- és hetilapokat olvas, vásárol?
19. mi a véleménye a magyar újságainkról és külön a kulturális rovataikról meg mellékleteikről?
20. hány órát hallgatja naponta a rádiót, milyen állomásokat, milyen adásokat?
21. véleménye az Újvidéki Rádió Ön által hallgatott adásairól:
22. nézi a tévét, milyen műsorokat, mi a véleménye általában a műsorról, s mi a hazai magyar tv adásairól, külön a Körképről?
23. milyennek tartja a helyi moziműsort, kiktől függ, s van-e beleszólása ennek alakításában?
25. jár-e színházba, hányszor havonta?
26. véleménye a Szabadkai Népszínházról, ennek műsoráról?
27. vannak-e képek, festmények lakásában, milyenek, kiktől?
28. jár-e tárlatra? kedvenc képe, festője?
29. kiket ismer a vajdasági festők közül?
30. jár-e hangversenyre, kedvenc zeneszáma, zeneszerzője?
31. milyen szerepe van községe kulturális életében?
32. mit tesz ennek fellendítéséért?
33. véleménye szerint milyen a község lakóinak viszonya a művelődéshez, s mennyiben változott ez a viszony az utóbbi években?
34. milyen a községi vezetők viszonya a művelődéshez?
35. milyen a helyi értelmiség viszonya a művelődéshez, mivel szórakozik az értelmiség?
36. min múlik a művészetek (főleg az irodalom) és a közönség, a „fogyasztók” viszonya helységében, s min a Vajdaságban?
37. mit jelent községében magyartanárnak lenni?
38. a továbbtanulás folyamán milyen eredményt érnek el végzett növendékei magyarból?
39. kívánja-e, hogy a fenti kérdésekről előszóban is beszéljünk, mikor lenne a legmegfelelőbb?

Megjegyzés: Kérem, hogy a terjedelmesebb választ igénylő kérdésekre ne a kérdőíven, hanem külön papíron válaszoljanak, s a kérdőívet kérem visszaküldeni. Köszönöm.